

στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 2, παράγραφος 3, της οδηγίας 76/207/ΕΟΚ, δεδομένου ότι σκοπεί στην προστασία της γυναίκας σε σχέση τόσο με τα επακόλουθα της εγκυμοσύνης όσο και της μητρότητας. Υπό την έννοια αυτή, μια τέτοια άδεια μπορεί νόμιμα να επιφυλαχθεί υπέρ της μητέρας, κατ' αποκλεισμό κάθε άλλου προσώπου, αφού ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι μόνο η μητέρα μπορεί να εκτεθεί σε ανεπιθύμητες πιέσεις ώστε να αναγκαστεί να αναλάβει πρόωρα την εργασία της.

4. Η οδηγία 76/207/ΕΟΚ επιφυλάσσει στα κράτη μέλη την εξουσία εκτιμήσεως ως προς τα κοινωνικά μέτρα που λαμβάνουν για να εξασφαλίσουν, στο πλαίσιο που χαράσσει η οδηγία, την προστασία της γυναίκας κατά την εγκυμοσύνη και τη μητρότητα καθώς και την αντιστάθμιση των μειονεκτημάτων που προκύπτουν στην πράξη, για τη διατήρηση της

απασχόλησης, τα οποία βαρύνουν τη γυναίκα κατ' αντίθεση προς τον άνδρα. Τέτοια μέτρα είναι στενά συνδεδεμένα με το σύνολο του συστήματος κοινωνικής προστασίας στα διάφορα κράτη μέλη. Συνεπώς, τα κράτη αυτά διαθέτουν περιθώρια ευλόγου εκτιμήσεως όσον αφορά τη φύση των μέτρων προστασίας και τις συγκεκριμένες λεπτομέρειες εφαρμογής τους.

5. Τα άρθρα 1, 2 και 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 76/207/ΕΟΚ του Συμβουλίου έχουν την έννοια ότι ένα κράτος μέλος μπορεί να χορηγήσει στη μητέρα, μετά τη λήξη της εκ του νόμου περιόδου προστασίας, άδεια μητρότητας, τη χορήγηση της οποίας ευνοεί το κράτος με την καταβολή αμοιβής. Η οδηγία δεν επιβάλλει στα κράτη μέλη τη υποχρέωση να επιτρέπουν εναλλακτικά τη χορήγηση τέτοιας άδειας στον πατέρα, ακόμη και σε περίπτωση κοινής συμφωνίας των γονέων.

Στην υπόθεση 184/83,

που έχει ως αντικείμενο αίτηση του Landessozialgericht του Αμβούργου προς το Δικαστήριο, κατ' εφαρμογή του άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΟΚ, με την οποία ζητείται στο πλαίσιο της διαφοράς που εκκρεμεί ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου μεταξύ

ULRICH HOFMANN, κατοίκου Αμβούργου,

και

BARMER ERSATZKASSE, Wuppertal,

η έκδοση προδικαστικής απόφασης ως προς την ερμηνεία των άρθρων 1, 2 και 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 76/207 του Συμβουλίου, της 9ης Φεβρουαρίου 1976, περί της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως ανδρών και γυναικών, όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση, την επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση και τις συνθήκες εργασίας,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ

συγκείμενο από τους Mackenzie Stuart, πρόεδρο, T. Koormans, K. Bahlmann και Y. Galmot, προέδρους τμήματος, P. Pescatore, A. O'Keeffe, G. Bosco, O. Due, U. Everling, K. Κακούρη και R. Joliet, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: M. Darmon
γραμματέας: P. Heim

εκδίδει την ακόλουθη

ΑΠΟΦΑΣΗ

Περιστατικά

Τα πραγματικά περιστατικά της υποθέσεως, η εξέλιξη της διαδικασίας, οι παρατηρήσεις που υποβλήθηκαν δυνάμει του άρθρου 20 του πρωτοκόλλου περί οργανισμού του Δικαστηρίου της ΕΟΚ συνοψίζονται ως εξής:

I — Πραγματικά περιστατικά και διαδικασία

Ο Gesetz zum Schutz der erwerbstätigen Mütter, στο εξής «Mutterschutzgesetz» (γερμανικός νόμος περί κοινωνικής προστασίας της εργαζόμενης μητέρας, της 18ης Απριλίου 1968, BGBl. I, σ. 315), προβλέπει στο άρθρο 6, παράγραφος 1, ότι οι μητέρες δικαιούνται υποχρεωτικής αναρρωτικής άδειας οκτώ εβδομάδων μετά τη γέννηση του τέκνου. Κατά την περίοδο αυτή, απαλλάσσονται υπό κάθε επαγγελματική δραστηριότητα και εξακολουθούν να εισπράτουν την καθαρή τους αμοιβή, η οποία τους καταβάλλεται από το ταμείο ασφαλίσεως ασθενειών και/ή από τον εργοδότη τους.

Με νόμο της 25ης Ιουνίου 1979 (BGBl. I, σ. 797), ο γερμανός νομοθέτης παρενέβαλε στον Mutterschutzgesetz, το άρθρο 8α, κατά το οποίο η μητέρα δικαιούται κατά τη λήξη της περιόδου αναρρώσεως που προβλέπεται στο άρθρο 6, παράγραφος 1, μέχρι την ημέρα που το τέκνο αποκτά ηλικία έξι μηνών, τη λεγομένη άδεια μητρότητας (Mutterschaftsurlaub). Κατά τη διάρκεια της άδειας αυτής η μητέρα απαλλάσσεται από την επαγγελματική της δραστηριότητα και το κράτος της καταβάλλει μέσω του ταμείου ασφαλίσεως ασθενειών, ημερήσια αποζημίωση κατ' ανώτατο όριο 25 DM. Στο τέλος της άδειας έχει την εγγύηση ότι η σύμβαση εργασίας της διατηρείται με τις ίδιες προϋποθέσεις.

Κατά το άρθρο 8α, η άδεια μητρότητας λήγει τρεις εβδομάδες μετά το θάνατο του τέκνου και το αργότερο την ημέρα που το τέκνο αποκτά ηλικία έξι μηνών. Η άδεια λήγει επίσης όταν το τέκνο πεθάνει κατά τη διάρκεια της αναρρωτικής άδειας ή δεν χορηγείται αν ο θάνατος επισυμβεί αργότερα από τρεις εβδομάδες πριν από τη λήξη της άδειας.

Η οδηγία 76/207 του Συμβουλίου, της 9ης Φεβρουαρίου 1976, περί της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως ανδρών και γυναικών, όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση, την επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση και τις συνθήκες εργασίας (ΕΕ ειδ. έκδ., 05/002, σ. 70) ορίζει στο άρθρο 1 ότι αποσκοπεί στην εφαρμογή εντός των κρατών μελών της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως μεταξύ ανδρών και γυναικών όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση, συμπεριλαμβανομένης και της επαγγελματικής προωθήσεως και την επαγγελματική εκπαίδευση καθώς και τις συνθήκες εργασίας και υπό τους όρους που προβλέπονται στην παράγραφο 2, την κοινωνική ασφάλιση. Το άρθρο 2, παράγραφος 1, ορίζει ότι η αρχή της ίσης μεταχειρίσεως συνεπάγεται την απουσία κάθε διακρίσεως που βασίζεται στο φύλο. Αυτό ισχύει κυρίως, κατά το άρθρο 5, παράγραφος 1, όσον αφορά τους όρους εργασίας, συμπεριλαμβανομένων των όρων απολύσεως. Το άρθρο 2, παράγραφος 3, προβλέπει απόκλιση ως προς τις διατάξεις που αφορούν την προστασία της γυναίκας, ιδίως όσον αφορά την εγκυμοσύνη και τη μητρότητα.

Στις 21 Μαΐου 1979, ο ενάγων στην κυρία δίκη, Ulrich Hofmann, έγινε πατέρας εξωγάμου τέκνου που αναγνώρισε. Για την περίοδο που αρχίζει από τη λήξη της εκ του νόμου αναρρωτικής άδειας της μητέρας, μέχρι την ημέρα που το τέκνο αποκτά ηλικία έξι μηνών, ο εργοδότης του του χορήγησε άδεια άνευ αποδοχών. Κατά τη διάρκεια της περιόδου αυτής απασχολήθηκε με το τέκνο, ενώ η μητέρα άρχισε πάλι τη δραστηριότητά της ως εκπαιδευτικός.

Την 1η Αυγούστου 1979, ο ενάγων στην κυρία δίκη υπέβαλε στο αρμόδιο ταμείο ασφαλίσεως ασθενειών, την Barmer Ersatzkasse, αίτηση για να του χορηγηθεί, κατά τη διάρκεια της άδειας που προβλέπει το άρθρο 8α του Mutterschutzgesetz, επίδομα μητρότητας.

Ήδη από τις 8 Ιουλίου 1979 είχε ασκήσει ενώπιον του Bundesverfassungsgericht προ-

σφυγή για τον έλεγχο της συνταγματικότητας επικαλούμενος την αντισυνταγματικότητα των άρθρων 1, 2, 3, 6 και 7 του νόμου της 25ης Ιουνίου 1979 περί αδειας μητρότητας, λόγω παραβάσεως του άρθρου 3, παράγραφοι 2 και 3, του θεμελιώδους νόμου κατά το μέτρο που η άδεια ωφελεί αποκλειστικά τις μητέρες που ασκούν επαγγελματική δραστηριότητα. Η προσφυγή για τον έλεγχο της συνταγματικότητας κρίθηκε απαράδεκτη από την επιτροπή προκαταρκτικού ελέγχου. Το Bundesverfassungsgericht ανακοίνωσε ότι πρέπει, πριν εκδώσει την απόφασή του, να αναμείνει τη λήξη της διαδικασίας ενώπιον του Δικαστηρίου.

Το ταμείο ασφαλίσεως ασθενειών απέρριψε την αίτηση για τη χορήγηση επιδόματος μητρότητας. Η ένσταση που ασκήθηκε κατά της απορριπτικής αυτής αποφάσεως δεν ευδοκίμησε. Με απόφαση της 19ης Οκτωβρίου 1982 το Sozialgericht του Αμβούργου απέρριψε το ένδικο μέσο που ασκήθηκε κατά της αποφάσεως αυτής. Στο σκεπτικό του το δικαιοδοτικό όργανο εκθέτει ότι κατά το άρθρο 8α, μόνο οι μητέρες έχουν δικαίωμα να λάβουν άδεια μητρότητας. Όπως προκύπτει από τη διαδικασία ψηφίσεως του νόμου, ο νομοθέτης ηθελημένα δεν θέσπισε άδεια που να μπορεί να χορηγηθεί και στον ένα και στον άλλο γονέα. Οι βιολογικές διαφορές που οφείλονται στην εγκυμοσύνη και τον τοκετό, που υπάρχουν ακόμη και μετά τη λήξη της περιόδου αναρρώσεως των οκτώ εβδομάδων, δικαιολογούν τη λήψη υπόψη του ιδιαίτερου χαρακτήρα της μητρότητας.

Ο ενάγων στην κυρία δίκη άσκησε έφεση κατά της αποφάσεως αυτής, ισχυριζόμενος μεταξύ άλλων ότι η θέσπιση άδειας μητρότητας δεν αφορά την προστασία της υγείας της μητέρας, αλλά αποκλειστικά τις φροντίδες που η μητέρα παρέχει στο τέκνο. Κατά τη διάρκεια της προφορικής διαδικασίας, ενώπιον του πρώτου τμήματος του Landessozialgericht του Αμβούργου, υπέβαλε το αίτημα να αναβληθεί η έκδοση οριστικής αποφάσεως και τα ερωτήματα περί ερμηνείας της κοινοτικής οδηγίας να παραπεμφθούν στο Δικαστήριο.

Κρίνοντας ότι η διαφορά θέτει το ζήτημα αν η γερμανική νομοθεσία συμβιβάζεται προς την κοινοτική οδηγία και λαμβάνοντας υπόψη τις διάφορες αντιλήψεις σχετικά με την εφαρμογή του κειμένου αυτού ενόψει κυρίως της προσφυγής λόγω παράβασης που άσκησε η Επιτροπή κατά της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας με την αιτιολογία ότι μετέφερε πλημμελώς την οδηγία, το Landessozialgericht του Αμβούργου, πρώτο τμήμα, με Διάταξη της 9ης Αυγούστου 1983 αποφάσισε κατ' εφαρμογή του άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΟΚ να αναβάλλει την έκδοση της οριστικής του αποφάσεως μέχρις ότου το Δικαστήριο αποφανθεί προδικαστικά επί των δύο ακολούθων ερωτημάτων:

- «1. Αντιβαίνει στα άρθρα 1, 2 και 5, παράγραφος 1, της οδηγίας του Συμβουλίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, της 9ης Φεβρουαρίου 1976, "περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως ανδρών και γυναικών, όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση, την επαγγελματική εκπαίδευση και πρόωθηση και τις συνθήκες εργασίας" (76/207/ΕΟΚ ΕΕ ειδ. έκδ. 05/002, σ. 70), το γεγονός ότι, μετά τη λήξη της περιόδου των οκτώ εβδομάδων μετά τον τοκετό, στα πλαίσια των διατάξεων προστασίας της μητέρας, η άδεια την οποία το κράτος επιχορηγεί με την καταβολή των καθαρών αποδοχών κατ' ανώτατο δε όριο 25 DM την ημέρα, και η οποία διαρκεί μέχρι την ημέρα που το τέκνο συμπληρώνει 6 μήνες, παρέχεται αποκλειστικά και μόνο στις εργαζόμενες μητέρες που ασκούν αμειδόμενη δραστηριότητα, όχι δε εναλλακτική, και στους εργαζόμενους πατέρες, σε περίπτωση κοινής συμφωνίας των γονέων;
2. Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως στο πρώτο ερώτημα εφαρμόζονται τα άρθρα 1, 2 και 5, παράγραφος 1, της οδηγίας του Συμβουλίου

76/207/ΕΟΚ απευθείας στα κράτη μέλη;»

Η Διάταξη του Landessozialgericht πρωτοκολλήθηκε στη γραμματεία του Δικαστηρίου στις 29 Αυγούστου 1983.

Σύμφωνα με το άρθρο 20 του πρωτοκόλλου περί του οργανισμού του Δικαστηρίου ΕΟΚ, η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, εκπροσωπούμενη από τον Μ. Beschel, μέλος της νομικής της υπηρεσίας κατέθεσε παρατηρήσεις στις 11 Νοεμβρίου 1983 και ο ενάγων στην κύρια δίκη Ulrich Hofmann, εκπροσωπούμενος από τον Κ. Bertelsmann, δικηγόρο Αμβούργου, η Barmer Ersatzkasse, η κυβέρνηση της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας εκπροσωπούμενη από τον Μ. Seidel, σύμβουλο υπουργείου, και του Ε. Roeder, διευθυντή διοικητικών υπηρεσιών του Υπουργείου Οικονομικών, κατέθεσαν παρατηρήσεις την 1η Δεκεμβρίου 1983.

Το Δικαστήριο, κατόπιν εκθέσεως του εισηγητή δικαστή, και μετ' ακρόαση του γενικού εισαγγελέα αποφάσισε να κηρύξει την έναρξη της προφορικής διαδικασίας χωρίς προηγούμενη διεξαγωγή αποδείξεων. Πάντως, ζήτησε από τους διαδίκους στην κυρία δίκη, την Επιτροπή και τη γερμανική κυβέρνηση να απαντήσουν εγγράφως σε μια σειρά ερωτημάτων· οι ενδιαφερόμενοι ανταποκρίθηκαν στην πρόσκληση αυτή μέσα στις ταχθείσες προθεσμίες.

II — Γραπτές παρατηρήσεις που κατατέθηκαν ενώπιον του Δικαστηρίου

Ο *U. Hofmann*, ενάγων στην κυρία δίκη, αφού υπενθύμισε τα περιστατικά της υποθέσεως και παρουσίασε σχηματικά την επίδικη γερμανική και κοινοτική νομοθεσία, εκθέτει ότι τα ερωτήματα που έχουν παραπεμφθεί στο Δικαστήριο από το Landessozialgericht αφορούν το ζήτημα αν ο αποκλεισμός του πατέρα που ασκεί επαγγελ-

ματική δραστηριότητα από την άδεια μητρότητας σύμφωνα με το γερμανικό δίκαιο αντίκειται στις διατάξεις της οδηγίας 76/207. Για να δοθεί απάντηση στο ερώτημα αυτό, είναι σημαντικό το ζήτημα αν η άδεια μητρότητας πρέπει να θεωρηθεί ή όχι ως «διάταξη που αφορά την προστασία της γυναίκας, ιδίως όσον αφορά την εγκυμοσύνη και τη μητρότητα», κατά την έννοια του άρθρου 2, παράγραφος 3, της οδηγίας. Για να δοθεί απάντηση στο ερώτημα αυτό θα πρέπει να ληφθεί υπόψη η ιστορική και νομική εξέλιξη της άδειας μητρότητας, καθώς και το νόημα και η σκοπιμότητα της ρυθμίσεως αυτής και η παρούσα κατάσταση του δικαίου, όπου συμπεριλαμβάνονται και οι τροποποιήσεις που έχουν γίνει σχετικά με την άδεια μητρότητας.

Η κοινωνική προστασία της μητέρας για βιολογικούς λόγους έχει σημαντικά επεκταθεί για τελευταία φορά το 1965, με παράταση της αδειάς μετά τον τοκετό από έξι σε οκτώ εβδομάδες. Από διάφορες πλευρές, τόσο πολιτικές όσο και συνδικαλιστικές, ζητήθηκε η θέσπιση αδειάς πατρότητας. Το 1979, η ομοσπονδιακή κυβέρνηση υπέβαλε σχέδιο νόμου για τη θέσπιση αδειάς μητρότητας, του οποίου οι κύριες κατευθύνσεις, όπως είχαν διευκρινιστεί στην εισηγητική έκθεση (Bundesratsdrucksache 4/79), ήταν η μείωση του διπλού βάρους που παρουσιάζει για τη γυναίκα το επάγγελμά της και το τέκνο της, η ανάγκη να φροντίζει το τέκνο κατά την πρώτη φάση της ζωής του και ο χρόνος αναπαύσεως που επεκτείνεται πέρα από την ισχύουσα άδεια μητρότητας.

Οι πρώτες δικαιολογίες που δόθηκαν από την κυβέρνηση δεν εμφανίζουν την αναγκαιότητα να παραταθεί, για λόγους υγείας, η ισχύουσα άδεια των οκτώ εβδομάδων. Τα επιχειρήματα περί υγείας που αναφέρθηκαν σε σπάνιες ευκαιρίες μόνο στο σχέδιο νόμου, αποβλέπουν μόνο στο να προσδώσουν ένα θεμέλιο στην αποκλει-

στική χορήγηση άδειας μητρότητας στις μητέρες. Η άδεια ανατροφής που προορίζεται αποκλειστικά για τη γνώμη διεθνών επιτροπών (πρβλ. τη Διακήρυξη «Τα δικαιώματα της γυναίκας στην εργασία» της διεθνούς ενώσεως ελευθέρων συνδικάτων), των γερμανικών συνδικαλιστικών οργανώσεων, άλλων οργανώσεων και κομμάτων που όλα έχουν ζητήσει άδεια ανατροφής προς όφελος, κατ' επιλογή, είτε της μητέρας ή του πατέρα. Επίσης έχουν εκφραστεί αμφιβολίες στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία επί της συνταγματικότητας της άδειας ανατροφής που προορίζεται αποκλειστικά για τη μητέρα.

Βάσει τέτοιων πολιτικών σκέψεων και του συνταγματικού δικαίου, το Bundesrat δέχθηκε την πρόταση να συμπεριλάβει τον πατέρα στη ρύθμιση αδειάς που ονομάζεται «άδεια πατρός». Η πρόταση αυτή στηρίχθηκε στη σκέψη ότι δεν υπάρχει κανένας προφανής λόγος για διαφορετική μεταχείριση του πατέρα και της μητέρας, ότι δεν υπάρχει λόγος που να συνδέεται ειδικά με το φύλο που να συνηγορεί στην υπεροχή της μητέρας ως προς τις φροντίδες που δίδονται στο τέκνο, εφόσον υπάρχει η δυνατότητα συνεχούς παρουσίας ενός προσώπου-αναφοράς (Bezugsperson) και ότι ο στόχος να αποφευχθεί διπλή αίτηση από τη μητέρα έχει επίσης επιτευχθεί αν η ανατροφή του τέκνου εξασφαλίζεται από τον πατέρα.

Μετά από τη δήλωση αυτή του Bundesrat, η κυβέρνηση μετέβαλε τα επιχειρήματά της, επιμένοντας στο εξής ειδικά στην προστασία της υγείας. Συνάγεται από τα κείμενα και τις συζητήσεις που οδήγησαν στη θέσπιση του νόμου αυτού ότι δεν πρόκειται, κατά προτεραιότητα, να διευρυνθεί η προστασία της υγείας της μητέρας, αλλά να θεσπιστεί άδεια ανατροφής. Ένα σχέδιο νόμου που συμπεριλάμβανε τον πατέρα ως δικαιούχο τέτοιας άδειας, υποβλήθηκε προς έγκριση από το Bundesrat. Το τελευταίο συνεπώς, θέλησε να συμπεριλάβει στην άδεια πατρός τους γονείς που δεν ασκούν

επαγγελματική δραστηριότητα, πράγμα που η κυβέρνηση αρνήθηκε για οικονομικούς λόγους. Μόνο η πρόθεση αυτή να αποφευχθεί η υποχρέωση υποβολής του νόμου στην έγκριση του Bundesrat εξηγεί τον αποκλεισμό του πατέρα.

Όπως συνάγεται επίσης από το γράμμα του νόμου ο πραγματικός σκοπός της άδειας είναι, όχι να διευρύνει την κοινωνική προστασία της μητέρας για βιολογικούς λόγους αλλά να μειώσει τα πολλαπλά βάρη που προκύπτουν από την απασχόληση και την ανατροφή του τέκνου. Το γεγονός ότι η άδεια μητρότητας δεν χορηγήθηκε ή λήγει σε περίπτωση θανάτου του τέκνου αποδεικνύει ότι αφορά την ανατροφή του παιδιού από τη μητέρα. Αν οι βιολογικοί λόγοι ή λόγοι υγείας που προβάλλει η γερμανική κυβέρνηση ήταν ουσιώδεις, η άδεια έπρεπε να θεσπιστεί προς όφελος της μητέρας ανεξάρτητα από το αν επιδιώξει το τέκνο.

Μία πρόσφατη υπόθεση διασαφηνίζει τις μοιραίες συνέπειες στις οποίες βιολογικά επιχειρήματα — που είναι και ανακριδή — καθώς και επιχειρήματα υγείας, μπορούν να οδηγήσουν: ο ενάγων πατέρας ζητεί άδεια μητρός αντί για άδεια πατρός, ενώ η μητέρα έχει πεθάνει λίγο χρόνο μετά τον τοκετό· τα δικαστήρια εργατικών και κοινωνικών διαφορών απορρίπτουν το αίτημα αυτό, με την αιτιολογία ότι η άδεια μητρός που έχει θεσπιστεί για βιολογικούς λόγους έχει αποκλειστικά θεσπισθεί προς όφελος της μητέρας.

Ο προαιρετικός χαρακτήρας της άδειας συνηγορεί επίσης κατά της επιχειρηματολογίας της κυβέρνησης. Αν η αιτιολογία θεσπίσεως του νόμου βασικόταν πράγματι στο πλαίσιο αυτό, η παράταση της άδειας μητρότητας έπρεπε να λάβει υποχρεωτικό χαρακτήρα.

Η πρόσφατη εξέλιξη στο νομικό πεδίο ενισχύει επίσης την άποψη του ενάγοντος. Κατά το νόμο της 25ης Ιουνίου 1979 κάθε

μητέρα έχει το δικαίωμα να λάβει άδεια μητρότητας, δεδομένου ότι η ημερήσια αποζημίωση προορίζεται για τη μητέρα, η οποία είναι κοινωνικά ασφαλισμένη ή δικαιολογεί σύμβαση εργασίας που έχει συναφθεί ορισμένο χρόνο πριν από τον τοκετό. Ύστερα από την τροποποίηση του Mutterschutzgesetz με το νόμο της 22ας Δεκεμβρίου 1981 (BGBl. I, σ. 1523), οι υπάλληλοι γυναίκες που έχουν αρχίσει επαγγελματική δραστηριότητα νωρίτερα από εννέα μήνες από τον τοκετό αποκλείονται από το δικαίωμα αδειάς. Συνεπώς, κανένας δεν μπορεί να ισχυριστεί ότι η υγεία της μητέρας που δεν έχει αρχίσει να εργάζεται παρά μόνο ελάχιστα μετά έχει μικρότερη ανάγκη προστασίας από την προστασία της μητέρας που εργάζεται από καιρό. Αυτό αποδεικνύει, εν πάση περιπτώσει, ότι η άδεια μητρότητας συνιστά κοινωνική παροχή του κράτους, που θεωρείται ότι χρησιμεύει στην ανατροφή του τέκνου, η οποία πάντως συνδέεται με ορισμένες προπαρασκευαστικές προθεσμίες λόγω του κόστους της. Έχοντας ως βάση τη βιολογική άποψη μπορεί, για να προληφθεί ο κίνδυνος καταχρήσεως κατά τη διάρκεια της νομοθετικής διαδικασίας, να χωρήσει παραίτηση από την καταβολή της ημερήσιας αποζημίωσης χωρίς να μπορεί πάντως να θιγεί η θεμελιώδης δυνατότητα που παρέχει το δικαίωμα σε κάθε μητέρα να δικαιούται αδειάς, ανεξάρτητα από τη διάρκεια της επαγγελματικής της δραστηριότητας.

Από τις σκέψεις αυτές συνάγεται ότι ενόψει των συζητήσεων και των κειμένων που οδήγησαν στη θέσπιση του νόμου, ενόψει του νοήματος, της σκοπιμότητας και της περαιτέρω εξελίξεώς του, η πρόθεση του νομοθέτη ήταν να θεσπίσει άδεια που επιτρέπει την ανατροφή του τέκνου και όχι να διευρύνει, για βιολογικούς λόγους ή για λόγους υγείας, την ισχύουσα προστασία.

Η ισχύουσα ρύθμιση δημιουργεί διπλή διάκριση: πρώτα εις βάρος του πατέρα που ασκεί επαγγελματική δραστηριότητα

υπάρχει ανεπίτρεπτη δυσμενής διάκριση σε σχέση με τη μητέρα που εργάζεται. Εξάλλου, ο νόμος μειώνει τη δυνατότητα της γυναίκας στην αγορά εργασίας καθιστώντας την απασχόλησή της οικονομικά περισσότερο μειονεκτική. Η γονική άδεια, την οποία δικαιούται ο πατέρας ή η μητέρα, μπορεί να μειώσει αυτή, τη μειονεκτική θέση δεδομένου ότι ο εργοδότης πρέπει να αντιμετωπίσει την περίπτωση που ο πατέρας διεκδικεί επίσης το δικαίωμα άδειας.

Πρέπει επίσης να εξεταστεί η ρύθμιση της άδειας μητρότητας και της άδειας ανατροφής στις διάφορες χώρες. Εκτός από την υποχρεωτική άδεια των έξι ως οκτώ εβδομάδων πριν και μετά τον τοκετό, η Γαλλία, η Ιταλία, η Νορβηγία και η Σουηδία θέσπισαν συστήματα άδειας ανατροφής προς όφελος κατ' επιλογή της μητέρας ή του πατέρα. Στα άλλα κράτη μέλη της Κοινότητας, δεν υπάρχει αυτή η δυνατότητα. Η Επιτροπή άσκησε προσφυγή λόγω παραβάσεως κατά των κρατών τα οποία, όπως η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία, θέσπισε άδεια μητρός μεγαλύτερης διάρκειας μετά από αυτή καθεαυτή την αναρρωτική άδεια, που στηρίζεται σε βιολογικούς λόγους. Όπως προκύπτει από έκθεση της Επιτροπής, η γερμανική ρύθμιση συνιστά διάταξη που δημιουργεί διακρίσεις κατά την έννοια του άρθρου 5 της οδηγίας.

Η ομοσπονδιακή κυβέρνηση θεωρεί σε μια έκθεση περί εφαρμογής της οδηγίας, ότι δεν υπάρχει δυσμενής διάκριση εις βάρος των ανδρών, δεδομένου ότι οι διατάξεις του Mutterschutzgesetz έχουν σκοπό να ελεγκτύνουν την προστασία της μητέρας και να της επιτρέψουν να αναρρώσει ύστερα από τον τοκετό. Ο περιορισμός της άδειας στη μητέρα της οποίας το τέκνο δρίσκεται ακόμη εν ζωή έχει ως αντικείμενο να περιορίσει τον κύκλο των δικαιούχων που φέρουν το μεγαλύτερο βάρος λόγω της εγκυμοσύνης, του τοκετού και

της ανατροφής. Η άδεια μητρός δεν συνιστά νέα άδεια ανατροφής.

Το ουσιώδες ζήτημα είναι αν η άδεια μητρός πρέπει να θεωρηθεί ως ειδική διάταξη κατά την έννοια του άρθρου 2, παράγραφος 3, της οδηγίας ή αν υπάγεται στην απαγόρευση διακρίσεων του άρθρου 5, παράγραφος 1.

Όπως προκύπτει από τις παραπάνω σκέψεις η άδεια μητρός δεν αφορά την προστασία της γυναίκας, αλλά συνιστά, ως μέτρο οικογενειακής πολιτικής, άδεια που αποδίδεται στην ανατροφή των παιδιών. Το άρθρο 2, παράγραφος 3, αφορά τον τομέα που δεν αφήνει καμιά δυνατότητα για μια σύγκριση μεταξύ ανδρών και γυναικών, επειδή υπερισχύουν οι βιολογικές διαφορές. Η ειδική προστασία της γυναίκας είναι θεμιτή κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης και ορισμένο χρόνο μετά τον τοκετό και, εξάλλου, κατά την περίοδο του θηλασμού. Για περίοδο μέχρι έξι μήνες μετά τον τοκετό δεν μπορεί να δικαιολογηθεί αποκλειστική χορήγηση άδειας στη μητέρα με την αιτιολογία βιολογικών λόγων ή λόγων υγείας. Η επαναφορά στη φυσιολογική κατάσταση των λειτουργιών και των μεταβολών του οργανισμού πραγματοποιείται ουσιαστικά στο τέλος των τεσσάρων ως επτά εβδομάδων και η μητέρα είναι τότε φυσιολογικά ικανή να εργαστεί. Αν δεν συμβεί αυτό, το ιατρικό πιστοποιητικό που δεβαιώνει την ανικανότητα αυτή της επιτρέπει να μην αναλάβει επαγγελματική δραστηριότητα. Έτσι κατά το άρθρο 6, παράγραφος 2, του Mutterschutzgesetz, η μητέρα που δεν έχει επανακτήσει πλήρως τις ικανότητές της και έχει ιατρικό πιστοποιητικό δεν μπορεί να εργαστεί σε εργασία που υπερβαίνει τις ικανότητές της. Άλλες ειδικές διατάξεις εφαρμόζονται στη μητέρα που θηλάζει το τέκνο της.

Το βάρος για τη μητέρα να αναλάβει ταυτόχρονα τις συνέπειες του τοκετού, της επαγγελματικής της δραστηριότητας και της ανατροφής του τέκνου εξαφανίζεται αν στο τέλος της αναρρωτικής άδειας, τα οικογενειακά καθήκοντα αναλαμβάνονται από τον πατέρα. Η οδηγία δεν αντιτίθεται εξάλλου σε παράταση της αναρρωτικής άδειας από 8 σε 12 εβδομάδες. Για περίοδο έξι μηνών, ο νομοθέτης δεν μπορεί πάντως να προβεί σε διαφορετική μεταχείριση των ανδρών και των γυναικών με την αιτιολογία της προστασίας της μητέρας. Δεν μπορούν να θεσπιστούν, ξεκινώντας από μία ταυτόσημη πραγματική κατάσταση, διαφορές μεταξύ γυναικών και ανδρών με τη μορφή τροπολογίας του νόμου που συνδέεται στο γενικό τμήμα του κοινωνικού και εργατικού δικαίου, με την προστασία στην οποία μέχρι τώρα η μητέρα μόνο είχε δικαίωμα. Η απόπειρα να καλυφθεί η μη δικαιολογημένη διαφορά μεταχειρίσεως είναι προφανής αν θεσπιστεί, παραδείγματος χάρη, άδεια μητρότητας ενός ή περισσότερων ετών.

Σήμερα είναι γνωστό ότι δεν μπορεί να συνδεθεί η βιολογική και η κοινωνική μητρότητα. Κατά συνέπεια δεν είναι αναγκαίο να εξεταστεί η θεωρία, η οποία υποστηρίζεται από ορισμένους σύμφωνα με την οποία οι γυναίκες είναι εκείνες που φυσιολογικά επιβαρύνονται με την ανατροφή των μικρών παιδιών και σύμφωνα με την οποία εφόσον είναι δεδομένο το μητρικό ένστικτο, πρόκειται για βιολογικές και ψυχολογικές διαφορές. Η κατάσταση αυτή οφείλεται μάλλον σε λόγους πολιτιστικούς, οικονομικούς, λόγους παραδόσεως και ιδεολογικούς λόγους, και το άρθρο 2, παράγραφος 3, ή το άρθρο 5, παράγραφος 1, της οδηγίας δεν καλύπτει τέτοια θεωρία. Η άποψη κατά την οποία για λόγους λειτουργικούς η μητέρα είναι περισσότερο κατάλληλη από τον πατέρα για να προσφέρει στο τέκνο την αγάπη και τις ειδικές φροντίδες τις οποίες έχει ανάγκη δεν συμβιβάζεται ούτε αυτή με την οδηγία.

01 ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ: ΤΣ Η ομοσπονδιακή

κυβέρνηση ανέφερε μία έκθεση εμπειρογνομόνων σύμφωνα με την οποία υπάρχουν λόγοι βιολογικοί ή υγείας που περιορίζουν την άδεια μητρότητας στις μητέρες, τονίζοντας ιδιαίτερα το γεγονός ότι 50 % των μητέρων εγκαταλείπουν τη θέση τους λίγο χρόνο μετά τον τοκετό. Η έκθεση αυτή έχει ημερομηνία 30 Απριλίου 1979 και πρέπει να έχει συνταχθεί μετά την κατάθεση του νομοσχεδίου. Το επιχείρημα που αντλείται από τις εγκαταλείψεις θέσεων δεν είναι σχετικό εφόσον στο τέλος της ισχύουσας άδειας μητρότητας, 51 % των γυναικών οι οποίες έχουν ήδη ασκήσει το δικαίωμα αυτό σταματούν την επαγγελματική τους δραστηριότητα. Αυτό αποδεικνύει ότι ο νόμος έχει μόνο μεταθέσει κατά τέσσερις μήνες το χρονικό σημείο του αποχωρισμού, χωρίς να έχει καμία επιρροή στον αριθμό των γυναικών που εγκαταλείπουν τη θέση τους.

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω η άδεια μητρός που προορίζεται αποκλειστικά για τη μητέρα αντίκειται στην οδηγία 76/207. Η παράβαση των συνδυασμένων διατάξεων του άρθρου 5, παράγραφος 1, και των άρθρων 1 και 2, παράγραφος 1, της οδηγίας έχει ως μόνη συνέπεια να τεθεί το πρόβλημα της καταργήσεως της διακρίσεως εις βάρος του πατέρα. Κατά το άρθρο 1, παράγραφος 1, τα κράτη είναι υποχρεωμένα να εφαρμόζουν την αρχή της ίσης μεταχείρισης ως προς τις συνθήκες εργασίας. Κατά το άρθρο 3, παράγραφος 2, πρέπει να λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα για να καταργηθούν οι νομοθετικές, κανονιστικές και διοικητικές διατάξεις που είναι αντίθετες προς την αρχή αυτή.

Ο γερμανικός Mutterschutzgesetz θεωρείται ως νομοθετική, κανονιστική και διοικητική διάταξη κατά την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 2, στοιχείο α, της οδηγίας. Η ρύθμιση αυτή η οποία ίσχυε από το 1979 περιείχε και περιέχει πάντα διατάξεις που αντίκεινται στην αρχή της ισότητας και η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία παρέλειψε να

τις καταργήσει. Ήδη κατά τη διάρκεια της διαδικασίας ψηφίσεως του νόμου εκφράστηκαν αμφιβολίες για τη συνταγματικότητα και το συμβιβάσιμο με το κοινοτικό δίκαιο του αποκλεισμού του πατέρα από την άδεια μητρότητας. Βάσει αυτών των νομικών αμφισβητήσεων, το Bundesrat ζήτησε να περιληφθεί ο πατέρας. Επ' ευκαιρία της προσφυγής λόγω παραβάσεως κατά της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας, η Επιτροπή επισήμανε ότι ο αποκλεισμός αυτός είναι ασυμβίβαστος με τις κοινοτικές οδηγίες. Κατά την αναδιατύπωση των διατάξεων του νόμου του 1981, η κυβέρνηση δεν επέφερε τις αναγκαίες τροποποιήσεις. Επίσης, το νομοσχέδιο που έγινε δεκτό το Νοέμβριο του 1983 δεν προβλέπει παρά μόνο τη μείωση των χρηματικών παροχών χωρίς να χορηγεί το δικαίωμα της άδειας στον πατέρα που ασκεί επαγγελματική δραστηριότητα.

Αυτή η άκαμπτη στάση δεν στηρίζεται σε οικονομικά επιχειρήματα. Η επέκταση του δικαιώματος γονικής άδειας στον πατέρα δεν έχει παρά μόνο ελάχιστες συνέπειες, δεδομένου ότι η άδεια δεν μπορεί να ζητηθεί παρά μόνο κατ' επιλογή από τον πατέρα ή τη μητέρα που ασκεί επαγγελματική δραστηριότητα. Σε περίπτωση που άλλαζε ο γονέας που ζητεί, την άδεια, η πράξη παραμένει οικονομικά ουδέτερη. Αν ο πατέρας ζητεί την άδεια, ενώ η μητέρα δεν τη ζήτησε, προκύπτει κάποια αύξηση του κόστους που φθάνει πάντως ένα ελάχιστο μόνο ποσοστό, δεδομένου ότι 95 % των μητέρων που είναι μισθωτές και έχουν τέκνο ζητούν την άδεια.

Ενόψει της αρνήσεως της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας να καταργήσει τις διατάξεις που αντίκεινται στην αρχή της ίσης μεταχειρίσεως, τα γερμανικά δικαστήρια έχουν τη δυνατότητα να αναγνωρίσουν ότι οι εν λόγω νομοθετικές πράξεις αντίκεινται στην

οδηγία και είναι ανεφάρμοστες στο εσωτερικό δίκαιο. Δεδομένου ότι η μεταφορά ήταν ανεπαρκής, η οδηγία από την οποία προκύπτει η μη αποτελεσματικότητα των διατάξεων που δημιουργούν διακρίσεις, εφαρμόζεται απευθείας. Πράγματι, όπως προκύπτει από την νομολογία του Δικαστηρίου, μία οδηγία εφαρμόζεται απευθείας όταν οι διατάξεις που υποχρεώνουν τα κράτη μέλη να υιοθετήσουν ορισμένη συμπεριφορά μπορούν από τη φύση τους να εφαρμοστούν απευθείας. Η οδηγία πρέπει να είναι επαρκώς συγκεκριμένη και να μην αφήνει καμιά δυνατότητα εκτιμήσεως στον εθνικό νομοθέτη ως προς το αν έγινε η μεταφορά, δεδομένου ότι μπορεί να συνεχίσει να υπάρχει εξουσία εκτιμήσεως ως προς τον τρόπο με τον οποίο η οδηγία έχει μεταφερθεί χωρίς να θιγεί η απευθείας εφαρμογή της οδηγίας. Το άρθρο 5, παράγραφος 2, της οδηγίας ορίζει σαφώς ότι τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα ώστε να καταργηθούν οι διατάξεις που είναι αντίθετες προς την αρχή της ίσης μεταχειρίσεως. Η διάταξη αυτή είναι σαφής και οι ενδιαφερόμενοι υπήκοοι των κρατών μελών μπορούν να την προβάλουν ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων. Ο ενάγων στην κυρία δίκη προτείνει συνεπώς να δοθεί η εξής απάντηση στα ερωτήματα που έθεσε το παραπέμπον δικαστήριο:

Ερώτημα 1

Κατ' εφαρμογή του άρθρου 5, παράγραφος 1, της οδηγίας του Συμβουλίου, της 9ης Φεβρουαρίου 1976, περί της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως ανδρών και γυναικών όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση, την επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση και τις συνθήκες εργασίας (76/207/ΕΟΚ), πρέπει να δοθούν στους άνδρες και στις γυναίκες ίδιες συνθήκες εργασίας χωρίς να γίνει διάκριση στηριζόμενη στο φύλο. Αντίκειται στο

άρθρο 5, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής η χορήγηση, μετά τη γέννηση του τέκνου κατά τη λήξη της άδειας κοινωνικής προστασίας οκτώ εβδομάδων που χορηγείται αποκλειστικά για τη μητέρα, άδεια στην οποία το κράτος συμβάλλει με την καταβολή καθαρής αμοιβής ελαχίστου ποσού 25 DM ημερησίως και η οποία διαρκεί μέχρι την ημέρα που το τέκνο αποκτά ηλικία έξι μηνών, δεδομένου ότι η άδεια αυτή προορίζεται αποκλειστικά για τη μητέρα που ασκεί επαγγελματική δραστηριότητα χωρίς ο πατέρας που ασκεί επαγγελματική δραστηριότητα να μπορεί να τύχει του ευεργετήματος στη θέση της μητέρας όταν οι γονείς συμφωνούν επί του σημείου αυτού.

Το άρθρο 2, παράγραφος 3, της οδηγίας αυτής κατά το οποίο η παρούσα οδηγία δεν θίγει τις διατάξεις που αφορούν την προστασία της γυναίκας, ιδίως όσον αφορά την εγκυμοσύνη και τη μητρότητα, δεν εφαρμόζεται στην περίπτωση τέτοιας άδειας, όταν η άδεια αυτή υπερβαίνει 12 εβδομάδες μετά τη γέννηση του παιδιού.

Ερώτημα 2

Δεδομένου ότι οι διατάξεις περί άδειας μητρός στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας αντίκεινται στο άρθρο 5, παράγραφος 1, της οδηγίας, η οδηγία αυτή εφαρμόζεται απευθείας από τα εθνικά δικαστήρια. Όπως προκύπτει από την απευθείας εφαρμογή της οδηγίας αυτής σε περίπτωση συμφωνίας των γονέων επί του θέματος, η άδεια μητρός μπορεί να ζητηθεί κατ' επιλογή από την μητέρα που ασκεί επαγγελματική δραστηριότητα ή από τον πατέρα που ασκεί επαγγελματική δραστηριότητα.

Η *Barmer Ersatzkasse*, εναγόμενη στην κυρία δίκη, αναφέρει μια απόφαση του Bundessozialgericht της 19ης Οκτωβρίου 1983, που εκδόθηκε επ' ευκαιρία αναλόγων περιστατικών. Το ανώτατο γερμανικό δικαστήριο που έκρινε ότι η περιοριστική χορήγηση παροχών που συνδέονται με την άδεια

μητρότητας στη μητέρα δεν αντίκειται στο Σύνταγμα. Για να διευκολύνει τη μητέρα πέρα από την κατά νόμο άδεια μητρότητας των οκτώ εβδομάδων μετά τον τοκετό, λόγω των φυσικών και ψυχικών μεταβολών που συνδέονται με την εγκυμοσύνη και τον τοκετό, ο Mutterschutzgesetz της παρέχει μέσω της άδειας μητρότητας, τη δυνατότητα να ελευθερωθεί από το ιδιαίτερο βάρος που εμφανίζει η επαγγελματική της δραστηριότητα κατά τη διάρκεια της περιόδου αυτής. Το Sozialgericht όταν αποφάνθηκε σε πρώτο βαθμό, διαπίστωσε, βάσει μιας πειστικής εκθέσεως πραγματογνωμοσύνης ότι οι σωματικές και ψυχικές μεταβολές της μητέρας δεν εξαφανίζονται στο τέλος της κατά νόμο άδειας των οκτώ εβδομάδων μετά τον τοκετό, αλλά μόνο ύστερα από μερικούς μήνες. Κρίθηκε ότι η παροπομπή στο Bundesverfassungsgericht ή στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο δεν ήταν επιβεβλημένη.

Η ενδελεχής νομική εξέταση της οδηγίας 76/207 δείχνει ότι δεν είναι αντίθετη στα άρθρα 1, 2 και 5, παράγραφος 1, η διατήρηση της εν λόγω άδειας αποκλειστικά για τις μητέρες που ασκούν επαγγελματική δραστηριότητα. Οι διατάξεις του Mutterschutzgesetz που αφορούν την άδεια μητρότητας δεν αφορούν απευθείας τις συνθήκες εργασίας κατά την έννοια του άρθρου 5, παράγραφος 1, της οδηγίας. Η ιδέα που προέχει στις διατάξεις αυτές είναι να επεκταθεί η προστασία της μητέρας που ασκεί επαγγελματική δραστηριότητα πέρα από την άδεια οκτώ εβδομάδων μετά τον τοκετό. Το Bundessozialgericht, με την απόφασή του της 19ης Οκτωβρίου 1983 δέχθηκε ακριβώς ότι πρόκειται για απαλλαγή της μητέρας από το ιδιαίτερο βάρος που παρουσιάζει η επαγγελματική της δραστηριότητα κατά την περίοδο που έχει ανάγκη προφυλάξεως, δεδομένου ότι η επαναφορά του οργανισμού στην αρχική του κατάσταση λόγω των σωματικών και ψυχικών μεταβολών που έγιναν δεν επέρχεται πλήρως παρά μόνο πολλούς μήνες μετά τον τοκετό. Οι διασαφίσεις που παρέχονται από το ανώτατο δικαστήριο δεί-

χνουν ότι, αντίθετα προς την άποψη του ενάγοντα, το δικαίωμα άδειας στηρίζεται στη βιολογική πλευρά.

Αυτό προκύπτει επίσης από μία άλλη απόφαση που εξέδωσε το Bundessozialgericht στις 3 Ιουνίου 1981 σε μια υπόθεση που κίνησε μια μητέρα που είχε τέκνο εξ υιοθεσίας. Κατά το γερμανικό δικαστήριο, ο νομοθέτης δεν θέλησε να παράσχει το δικαίωμα για επιδόματα μητρότητας παρά μόνο σε περίπτωση φυσιολογικής μητρότητας. Η μητέρα που έχει τέκνο εξ υιοθεσίας αποκλείεται, αντίστοιχα, από την άδεια μητρότητας και από τις σχετικές παροχές, αφού δεν υφίσταται τις συνέπειες της εγκυμοσύνης και του τοκετού. Ενώπιον του αποκλεισμού αυτού, δεν είναι δυνατόν a fortiori να γίνει λόγος για δυσμενή, λόγω φύλου, μεταχείριση του πατέρα κατά την έννοια του άρθρου 2 της οδηγίας. Το άρθρο 2, παράγραφος 3, επιβεβαιώνει ότι η οδηγία δεν αποτελεί εμπόδιο στις διατάξεις που αφορούν την προστασία της γυναίκας, κυρίως, ως προς την εγκυμοσύνη και τη μητρότητα. Πρέπει να γίνει η σκέψη ότι ανάλογες διατάξεις προς εκείνες που περιέχει ο Mutterschutzgesetz παρεκίνησαν το Συμβούλιο να ψηφίσει το κείμενο αυτό που περιορίζει το πεδίο της παραγράφου 1. Δεν μπορεί να διαπιστωθεί παράβαση του σκοπού που περιέχεται στο άρθρο 1, παράγραφος 1, της οδηγίας.

Το γεγονός ότι οι παροχές που είναι σχετικές με την άδεια μητρότητας προορίζονται για τη μητέρα που ασκεί επαγγελματική δραστηριότητα δεν είναι αντίθετο στην εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης μεταξύ ανδρών και γυναικών, τόσο ως προς την πρόσβαση στην απασχόληση, στην οποία συμπεριλαμβάνεται και η προώθηση, και στην επαγγελματική επιμόρφωση, όσο και ως προς τις συνθήκες εργασίας και την κοινωνική ασφάλιση.

Η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας θεωρεί ότι το πρώτο ερώτημα αφορά το αν συμβιβάζεται ο αποκλεισμός του

πατέρα από το δικαίωμα στην άδεια μητρότητας με τα άρθρα 1, 2 και 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 76/207. Το άρθρο 1 αναφέρει το σκοπό εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης. Κατά το άρθρο 2, παράγραφος 1, η αρχή αυτή έχει ως αντικείμενο την απαγόρευση της διακρίσεως που βασίζεται στο φύλο. Το άρθρο 5, παράγραφος 1, επαναλαμβάνει την απαγόρευση αυτή ως προς τις συνθήκες εργασίας.

Το ζήτημα αν η άρνηση αναγνώρισεως στον άνδρα του δικαιώματος να λάβει άδεια μητρότητας παραβιάζει την απαγόρευση διακρίσεως λόγω φύλου που θέτει η οδηγία 76/207 πρέπει να τύχει αρνητικής απαντήσεως. Το γεγονός ότι το δικαίωμα άδειας μητρότητας προορίζεται αποκλειστικά για τις γυναίκες είναι σύμφωνο με το άρθρο 2, παράγραφος 3, της οδηγίας, δεδομένου ότι η άδεια πρέπει να συμβάλει μόνο στην κοινωνική προστασία της μητέρας, υπό την φυσική έννοια του όρου.

Κατά το Bundesverfassungsgericht, η νομική αυτή προστασία έχει ως σκοπό να μειώσει την αντινομία μεταξύ του ρόλου της γυναίκας ως μητέρας και της κατάστασής της ως μισθωτής στα πλαίσια της επαγγελματικής ζωής για να προστατεύσει την υγεία της και την υγεία του τέκνου.

Ο νομοθέτης ψηφίσε τον Mutterschutzgesetz και θέσπισε την άδεια μητρότητας με κύρια φροντίδα να εξασφαλίσει την προστασία της υγείας της μητέρας. Μόλις γεννηθεί το τέκνο, η γυναίκα πρέπει να απαλλαγεί από τις επαγγελματικές της δραστηριότητες λόγω των φυσικών και ψυχικών μεταβολών που οφείλονται στην εγκυμοσύνη και τον τοκετό. Πρόκειται για μια αναμφισβήτητη ιδιαιτερότητα που έχει σχέση με τη φύση της γυναίκας. Ως προς τη διάρκεια της άδειας αυτής οι γνώμες διίστανται, δεδομένου ότι η άδεια αυτή ξεκινώντας στην αρχή από τρεις εβδομάδες έφθασε το 1965 στις 8 εβδομάδες ακολουθώντας επί του θέματος αυτού την εξέλιξη των γνώσεων της ιατρικής, τις αντιλήψεις του νομοθέτη ως προς τη μορφή και

την έκταση της προστασίας, αλλά επίσης και τα διαθέσιμα οικονομικά μέσα. Κατά την τελευταία αύξηση της άδειας το 1965, οι ιατροί εμπειρογνώμονες στηρίχθηκαν στο γεγονός ότι η επαναφορά στην πρότερη κατάσταση των πιο ουσιαστικών οργανικών μεταβολών που οφείλονται στην εγκυμοσύνη και τον τοκετό διαρκεί περίπου οκτώ εβδομάδες, και ότι η πλήρης διακοπή της εργασίας κατά τη διάρκεια της περιόδου αυτής είναι απαραίτητη. Πάντως, από τη θέσπιση του Mutterschutzgesetz το 1952, δεν αγνοείται το γεγονός ότι κατά τη λήξη αυτής της περιόδου αναρρώσεως, η γυναίκα δεν έχει ακόμη ξαναβρεί τις ικανότητες που είχε πριν από την εγκυμοσύνη. Σύμφωνα με έκθεση των εμπειρογνομώνων η επαναφορά μόνο των πιο ουσιαστικών οργανικών μεταβολών σταματά, αλλά όχι και η επαναφορά των αλλοιώσεων του ορμονικού συστήματος και του ψυχισμού. Δεδομένου ότι η επαγγελματική απόδοση της γυναίκας είναι περιορισμένη ακόμη και μετά την περίοδο αναρρώσεως, έχει προταθεί η διακοπή εργασίας για λόγους υγείας κατά τη διάρκεια πολλών μηνών που ακολουθούν την περίοδο αυτή. Η έκθεση των εμπειρογνομώνων επιβεβαιώνει το συμπέρασμα του Bundesministerium für Arbeit und Sozialordnung σύμφωνα με την οποία ο Mutterschutzgesetz δεν προσφέρει ακόμη επαρκή προστασία στη μισθωτή γυναίκα. Κάθε χρόνο, περίπου 50 % των γυναικών που έχουν γεννήσει παραιτούνται λίγο μετά τον τοκετό. Το 20 % των μητέρων οι οποίες στο τέλος της περιόδου αναρρώσεως ξαναρχίζουν τις επαγγελματικές τους δραστηριότητες, προσβάλλονται από ανικανότητα προς εργασία διαφορετικής εκάστοτε διάρκειας. Η διακοπή της επαγγελματικής δραστηριότητας της μητέρας δικαιολογείται για λόγους που αφορούν βιολογικά χαρακτηριστικά της γυναίκας. Ο στόχος αυτός στηρίζει, πράγματι, το νόμο που θεσπίζει την άδεια μητρότητας και διατυπώνεται με επαρκή σαφήνεια στο νόμο και στη νομική φιλολογία.

Η διακοπή των επαγγελματικών δραστηριοτήτων της μισθωτής γυναίκας κατά το

τέλος της περιόδου αναρρώσεως θεωρείται ως άδεια μητρότητας που προορίζεται για την επαναφορά της στην προηγούμενη κατάσταση ύστερα από τον τοκετό και όχι ως άδεια της μητέρας που έχει οικογένεια (Mutterurlaub). Η άδεια δεν χορηγείται κατ' αρχή παρά μόνο αν ακολουθεί αμέσως την περίοδο της αναρρώσεως, με τη φροντίδα να διατηρηθούν αλώβητες οι δυνατότητες της μητέρας να επανέλθει στην προηγούμενη κατάσταση χάρη στην αναρρωτική άδεια.

Το δικαίωμα άδειας μητρότητας, που προβλέπεται στο άρθρο 8α, παράγραφος 1, του Mutterschutzgesetz, αναγνωρίζεται μόνο για τη μητέρα που μόλις έχει γεννήσει, ενώ αποκλείεται η μητέρα που έχει υιοθετήσει τέκνο ή η μητέρα που θηλάζει. Το αποφασιστικό κριτήριο του δικαιώματος αυτού έγκειται συνεπώς, όχι μόνο στο φύλο και στις φροντίδες που πρέπει να δοθούν στο τέκνο, αλλά επίσης στην εγκυμοσύνη και στον τοκετό με τις συνέπειες που έχουν για την υγεία της γυναίκας.

Οι διατάξεις του νόμου που αποκλείουν το δικαίωμα άδειας σε περίπτωση θανάτου του τέκνου δεν αντίκεινται στην αντίληψη αυτή και δεν επιτρέπουν να λεχθεί ότι η θέσπιση της άδειας αυτής εμπνέεται κυρίως από τις φροντίδες και από την ανατροφή που πρέπει να δοθούν στο τέκνο. Ο νομοθέτης είχε πρόθεση να περιορίσει την κατηγορία των μητέρων που έχουν δικαίωμα άδειας μητρότητας σε εκείνες των οποίων το τέκνο δρίσκεται εν ζωή. Η διάκριση αυτή, σε σχέση με την ανάγκη αρωγής προς τη μητέρα, την οποία βαρύνουν ιδιαίτερα πιέσεις που προέρχονται από την εγκυμοσύνη, τον τοκετό και τις φροντίδες που χρειάζεται το τέκνο δεν παραδιάζει την αρχή της ισότητας.

Δεδομένου ότι ο σκοπός του νόμου είναι να δελτιώσει την προστασία της υγείας της μητέρας υπό την φυσική έννοια του όρου,

γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι η προστασία αυτή εξασφαλίζεται κατευθείαν και αποκλειστικά υπό τη μορφή της διακοπής εργασίας. Εκπληρώνοντας τις υποχρεώσεις της προστασίας και αρωγής υπό την έννοια του Grundgesetz, η ομοσπονδιακή κυβέρνηση δεν υπερέδη τη διακριτική της εξουσία περιορίζοντας την κατηγορία των δικαιούχων.

Δεν είναι δυνατόν να αντληθεί επιχείρημα από το γεγονός ότι η διακοπή εργασίας κατά τη διάρκεια της άδειας μητρότητας, σε αντίθεση με την αναρρωτική άδεια, έλαβε τη μορφή όχι απαγορεύσεως εργασίας, αλλά δικαιώματος αδείας. Οι περιορισμοί που οφείλονται στην εγκυμοσύνη και τον τοκετό έχουν αντανakλάσεις όλο και πιο διαφορετικές όσο ανάγονται σε ημερομηνία όλο και περισσότερο απομακρυσμένη· εξάλλου, οι υποχρεώσεις που προέρχονται από τις φροντίδες που πρέπει να δοθούν στο τέκνο είναι πολύ διαφορετικές ανάλογα με το άτομο. Ηθελμένα ο νομοθέτης άφησε στη μητέρα την αποκλειστική ευθύνη να αποφασίσει. Η ελευθερία αυτή της απόφασης της ανήκε επίσης λόγω του γεγονότος ότι αντίθετα με την περίοδο αναρρώσεως, δεν λαμβάνει παρά μόνο περιορισμένο επίδομα λόγω απώλειας μισθού.

Όπως προκύπτει από τις προπαρασκευαστικές εργασίες ο νόμος περί άδειας μητρότητας σκοπεί να βελτιώσει την προστασία της μητέρας. Κατά το Bundestagsdrucksache (κοινοβουλευτικό έγγραφο) 8/2613, ο νόμος έχει ως σκοπό να απαλλάξει τη μητέρα από τις επαγγελματικές της υποχρεώσεις για να της επιτρέψει να συνεχίσει τη βελτίωση της υγείας της πέρα από την αναρρωτική άδεια και να την απαλλάξει από το βάρος της διπλής υποχρεώσεως ως μισθωτής και ως μητέρας, που είναι ιδιαίτερα επιζήμιο κατά τη διάρκεια των πρώτων μηνών που έπονται του τοκετού. Ύστερα από τις μεταβολές που συνδέονται με την εγκυμοσύνη και τον τοκετό, η μητέρα έχει πάντοτε ανάγκη προφυλάξεων πέρα από την περίοδο αναρρώσεως. Παρατείνοντας την περίοδο διακοπής της εργασίας κατά τέσσερις μήνες, επιτρέ-

πεται στη μητέρα που έχει σύμβαση εργασίας, να αφιερωθεί στο τέκνο της κατά τη διάρκεια των πρώτων μηνών μετά τον τοκετό.

Ο σκοπός αυτός βελτιώσεως της κοινωνικής προστασίας της μητέρας διατυπώνεται εξάλλου στα πρακτικά της αρμόδιας επιτροπής του Bundestag που επισημάνθηκε στην ολομέλεια κατά τη διάρκεια των συζητήσεων επί του νομοσχεδίου. Αν, σε μερικές παρεμβάσεις, οι φροντίδες που δίδονται στο τέκνο έχουν τονισθεί ή αν η άρνηση να χορηγηθεί δικαίωμα άδειας στον πατέρα συνδυάστηκε με σκέψεις που αντλούνται από την έλλειψη εγκρίσεως από το Bundesrat, αυτό εξηγεί κυρίως τις πολιτικές συζητήσεις που συνδέονται με την πρόταση ομοσπονδιακού νόμου σχετικά με τα οικογενειακά επιδόματα που υποβλήθηκε από τους δουλευτές της αντιπολιτεύσεως. Κατά την ψηφοφορία, η πλειοψηφία του Bundestag έκανε μία σαφή διάκριση μεταξύ των στόχων οικογενειακής πολιτικής και των στόχων νομικής προστασίας της μητέρας. Κατά το ψήφισμα του Bundestag, της 10ης Μαΐου 1979, η άδεια μητρότητας, προς το συμφέρον των μισθωτών γυναικών και των τέκνων τους, συνιστά αξιοσημείωτη πρόοδο, κατά το ότι έχει ως αποτέλεσμα να ενισχύσει την προστασία της υγείας της μισθωτής γυναίκας και συνιστά ταυτόχρονα ελάφρυνση της διπλής υποχρέωσης που έχει σχέση με την άσκηση του επαγγέλματος και τις φροντίδες που πρέπει να δοθούν στο τέκνο. Το Bundestag επιβεβαίωσε ότι η κάλυψη των φροντίδων και της ανατροφής του τέκνου είναι στόχος πρωταρχικής σημασίας που περιέχει πάντως νέες προσπάθειες πολιτικού χαρακτήρα, που δαίνουν πέρα από την κρατούσα έννοια της προστασίας της μητέρας. Οι γονείς πρέπει να μπορούν να αφιερωθούν στην ανατροφή των τέκνων τους χωρίς να πιέζονται, για οικονομικούς λόγους, να εξασκήσουν επαγγελματική δραστηριότητα· πρέπει να μπορούν να αποφασίζουν ελεύθερα αν θα διακόψει την εργασία η μητέρα ή ο πατέρας, επίσης δε οι θείοι γονείς πρέπει να τυγχάνουν του ευεργετήματος σχετικής ρυθμίσεως. Όπως συνάγεται από το κείμενο αυτό, ο νομοθέτης

ανέθεσε τη θέσπιση γονικής άδειας για την ανατροφή του τέκνου σε μεταγενέστερες νομοθετικές διατάξεις.

Δεν είναι δυνατόν να αγνοηθεί ότι ο νόμος περί άδειας μητρόσ έχει θετικές επιπτώσεις στην οικογενειακή πολιτική, επιτρέποντας στη μητέρα να αφιερωθεί στο τέκνο της, χωρίς να έχει υποβληθεί στους περιορισμούς που προκύπτουν από τη μισθωτή δραστηριότητά της. Οι επιπτώσεις αυτές δεν συνιστούν πάντως ειδικό χαρακτηριστικό της άδειας. Αποτελούν ήδη μέρος της κοινωνικής προστασίας της μητέρας όπως έχει γίνει γνωστή μέχρι τώρα.

Ο νόμος περί άδειας μητρότητας συμβάλλει εξάλλου στην εφαρμογή της αρχής της ενώπιον του νόμου ισότητας των φύλων στην επαγγελματική ζωή, δοθώντας τη γυναίκα να διατηρήσει την εξασφάλιση της εργασίας της μέχρι τον τοκετό· πράγματι, 50 % των μητέρων παραιτούνται μετά τη γέννηση του τέκνου. Τα μειονεκτήματα που συνεπάγεται για τη γυναίκα ο τοκετός, τόσο ως προς τη σύμβαση εργασίας όσο και ως προς το δικαίωμα επί της κοινωνικής ασφάλισης που ίσχυε προηγουμένως, μειώνονται στο μέλλον. Η σύμβαση εργασίας διατηρείται και η μητέρα έχει δωρεάν δικαίωμα στο σύστημα της κοινωνικής ασφάλισης. Για πρώτη φορά, η περίοδος που αντιστοιχεί στην ανατροφή του τέκνου λαμβάνεται υπόψη για τη σύνταξη γήρατος.

Το Bundesverfassungsgericht δέχθηκε πρόσφατα στην απόφαση της 2ας Φεβρουαρίου 1982 την αντίληψη σύμφωνα με την οποία η άδεια μητρότητας τείνει να προστατεύσει την μητέρα υπό τη φυσική έννοια του όρου και δεν συνιστά άδεια που προορίζεται για την ανατροφή του τέκνου.

Το δεύτερο ερώτημα αφορά το αν τα άρθρα 1, 2 και 5, παράγραφος 1, της οδηγίας εφαρμόζονται απευθείας στα κράτη μέλη.

Έχοντας δώσει αρνητική απάντηση στο πρώτο ερώτημα, η απάντηση στο δεύτερο αυτό ερώτημα στερείται πλέον αντικειμένου.

Η *Επιτροπή*, αφού υπενθύμισε τα γεγονότα της υποθέσεως και εξέτασε λεπτομερώς τις εφαρμοζόμενες εθνικές και κοινοτικές ρυθμίσεις, κρίνει ότι το νομικό ζήτημα αφορά το αν οι διατάξεις του γερμανικού δικαίου που στηρίζονται σαφώς στο φύλο των δικαιούχων, καλύπτονται από το άρθρο 2, παράγραφος 3, της οδηγίας που αποκλείει ρητά από το πεδίο της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως τις διατάξεις που αφορούν την προστασία της γυναίκας σε περίοδο εγκυμοσύνης.

Όπως συνάγεται από την ανάλυση του περιεχομένου και του σκοπού της η οδηγία αφορά την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως ως προς την πρόσβαση σε απασχόληση και την άσκηση του επαγγελματός περιλαμβανομένης και της κοινωνικής ασφάλισης. Η εν λόγω αρχή συνιστά ιδιαίτερη μορφή της γενικής αρχής της ισότητας που αποτελεί ως προς τη φύση, την τάξη και τη σημασία ένα θεμελιώδες κοινοτικό δικαίωμα. Αναφερόμενο στις διακρίσεις τόσο τις άμεσες όσο και τις έμμεσες, το άρθρο 2, παράγραφος 1, της οδηγίας τονίζει τη γενικότητα της αρχής. Τα άρθρα 3 έως 5 επεκτείνουν το έδαφος εφαρμογής στην πρόσβαση σε απασχόληση, την επαγγελματική εκπαίδευση, τις συνθήκες εργασίας και την ενδεχόμενη απόλυση.

Για να λάβει υπόψη το γεγονός ότι μια νομική ρύθμιση που στηρίζεται ρητά στο φύλο ενός προσώπου μπορεί να είναι δικαιολογημένη σε περίπτωση αντικειμενικής διαφοράς που προσδιορίζεται από το φύλο, η οδηγία προβλέπει, στο άρθρο 2, παράγραφοι 2 έως 4, ορισμένες εξαιρέσεις από την αρχή της ίσης μεταχειρίσεως,

πρέπει πάντως, στα πλαίσια της λογικής του δικαίου, να ερμηνευτούν στενά.

Το άρθρο 2, παράγραφος 3, περί προστασίας της γυναίκας, κυρίως όσον αφορά την εγκυμοσύνη και τη μητρότητα δεν μπορεί να αφορά παρά μόνο τις διατάξεις που έχουν σχέση με το φύλο και που είναι αναγκαίες για να εξασφαλίζουν την προστασία αυτή. Η ύπαρξη, σε όλα τα κράτη μέλη, περιόδων αναρρώσεως υπέρ της μητέρας που έτεκε, αποδεικνύει, ακόμη και αν δεν υπάρχει ενιαία διάκριση, ότι η αρχή αυτή είναι γενικά αναγνωρισμένη.

Αντίθετα, η εθνική ρύθμιση που χαρακτηρίζεται ως διάταξη προστασίας της μητέρας, δεν μπορεί *ipso facto* να εισέλθει στο πεδίο εφαρμογής της παρεκκλίσεως αυτής, που αφορά μόνο τις διατάξεις που αντικειμενικά χρησιμεύουν για να προστατεύσουν τη μητέρα και για τις οποίες η συσχέτιση με το φύλο είναι αναγκαία προϋπόθεση για να εξασφαλιστεί η σκοπούμενη προστασία.

Αντίθετα, η διάκριση που στηρίζεται στο φύλο είναι ανεπίτρεπτη στο πλαίσιο ρυθμίσεως που έχει τουλάχιστον επίσης ως στόχο να απαλλάξει τη μητέρα από τις επαγγελματικές της υποχρεώσεις για να της επιτρέψει να ασχοληθεί με την ανατροφή του τέκνου. Πράγματι, η ευχέρεια που παρέχεται έτσι μπορεί επίσης να εξασφαλιστεί με ένα μέτρο που δεν προκαλεί διάκριση το οποίο επιτρέπει επίσης στον πατέρα να ασχοληθεί με το τέκνο και να απαλλάξει έτσι τη μητέρα μέσα στην οικογένεια από το βάρος.

Όπως προκύπτει από τις σκέψεις αυτές, οι εθνικές ρυθμίσεις, όπως η εν λόγω ρύθμιση, που αφορούν την προστασία της μητέρας δεν μπορούν να κριθούν ως δικαιολογημένες. Το γεγονός ότι η άδεια λήγει μετά το θάνατο του τέκνου δείχνει ότι οι φροντίδες που πρέπει να δοθούν στο τέκνο συνιστούν έναν από τους ουσιώδεις λόγους της γερμανικής ρύθμισης. Αυτό προκύπτει

εξάλλου επίσης από την αιτιολογική έκθεση του νόμου. Η προφύλαξη της μητέρας, πέρα από την περίοδο αναρρώσεως, μπορεί επίσης να εξασφαλιστεί αν απαλλαγεί από τα οικιακά καθήκοντα τα οποία θα ανατεθούν στον πατέρα. Δεδομένου ότι μία νομική ρύθμιση που δεν περιέχει διάκριση επιτρέπει την επίτευξη του σκοπούμενου στόχου, απαγορεύεται να γίνει διάκριση που να στηρίζεται στο φύλο.

Η άποψη που υποστηρίζει η Επιτροπή ενισχύεται από την κατάσταση που υπάρχει στα άλλα κράτη μέλη όπου γίνεται σαφής διάκριση μεταξύ της πραγματικής άδειας μητρότητας, που είναι υποχρεωτική και των άλλων μέτρων που υπάγονται στην οικογενειακή πολιτική. Ιδιαίτερα πλεονεκτήματα που θεσπίζονται για το τέλος της υποχρεωτικής περιόδου προστασίας που προορίζεται αποκλειστικά για τη μητέρα, λόγω της νέας οικογενειακής κατάστασης, πρέπει να χορηγούνται κατ' επιλογή στον πατέρα ή στη μητέρα του τέκνου. Το Δικαστήριο έχει σαφώς διακρίνει μεταξύ της ιδιαίτερα δυσχερούς περιόδου «που ακολουθεί αμέσως τη γέννηση του τέκνου, αφενός, και της μεταγενέστερης περιόδου, αφετέρου».

Η Επιτροπή υπενθυμίζει ότι ακριδώς βάσει των σκέψεων αυτών άσκησε προσφυγή λόγω παραλείψεως κατά της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας. Στο πλαίσιο της διαδικασίας παραπομπής προδικαστικών ζητημάτων, δεν είναι πάντως δυνατό το ασυμβίβαστο των εθνικών διατάξεων με το κοινοτικό δίκαιο να καταστεί το κατευθείαν και συγκεκριμένο αντικείμενο μιας αποφάσεως. Υπό την επιφύλαξη αυτή προτείνει να δοθεί στο πρώτο ερώτημα η εξής απάντηση:

Η εθνική ρύθμιση η οποία, μετά τη λήξη της υποχρεωτικής περιόδου αναρρώσεως των οκτώ εβδομάδων από τη γέννηση του τέκνου, προβλέπει ειδική άδεια μετ' αποδοχών τεσσάρων μηνών μόνο υπέρ της μητέρας και της οποίας οι στόχοι τουλάχιστι-

στον είναι να της επιτρέψουν να ασχοληθεί με το τέκνο της, αντίκειται στην αρχή της ίσης μεταχειρίσεως που προβλέπει η οδηγία 76/307/ΕΟΚ και δεν δικαιολογείται ενόψει της παρεκκλίσεως που προβλέπει το άρθρο 2, παράγραφος 3, της οδηγίας αυτής.

Το δεύτερο ερώτημα σχετικό με το άμεσο αποτέλεσμα της οδηγίας αφορά την ερμηνεία του άρθρου 5, παράγραφος 1, που προβλέπει την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως ως προς τις συνθήκες εργασίας. Η επίδικη ρύθμιση περιέχει διάκριση λόγω του γεγονότος ότι μόνο η μητέρα του τέκνου μπορεί να δικαιούται αδείας μετ' αποδοχών.

Αρχικά, η οδηγία επέβαλε μόνο στα κράτη μέλη να μεταφέρουν τις ρυθμίσεις της στο εθνικό δίκαιο. Υπό ορισμένες συνθήκες, το Δικαστήριο αναγνώρισε πάντως στους διαδίκους το δικαίωμα να επικαλεστούν, κατά κράτους μέλους, ενώπιον του Δικαστηρίου, τις διατάξεις οδηγίας της οποίας το περιεχόμενο δεν περιέχει αίρεση και είναι επαρκώς σαφές, αν το εν λόγω κράτος παρέλειψε να θεσπίσει, εντός της ταχθείσης προθεσμίας, τα απαιτούμενα μέτρα εκτελέσεως ή θέσπισε ασυμβίβαστα εθνικά μέτρα. Το Δικαστήριο είχε έτσι ως σκοπό να εμποδίσει τα κράτη να στερήσουν, με την παράλειψή τους, την οδηγία από ένα πρακτικό αποτέλεσμα που καθορίζεται επιτακτικά. Μέχρι τώρα, το Δικαστήριο δεν αναγνώρισε να λάβει θέση επί του αποτελέσματος των οδηγιών που εφαρμόζουν την ίση μεταχείριση, δεδομένου ότι οι υποθέσεις οι οποίες έχουν αχθεί μέχρι τώρα ενώπιόν του δεν δείχνουν ότι υπάρχει διάκριση ή μπορούν να επιλυθούν κατευθείαν βάσει του άρθρου 119 της Συνθήκης.

Το άμεσο αποτέλεσμα μιας οδηγίας του τύπου αυτού θέτει ιδιαίτερα προβλήματα. Μία τέτοια οδηγία αναγκάζει, βέβαια, τον εθνικό νομοθέτη να απέχει από κάθε μετα-

χείριση που δημιουργεί διάκριση λόγω φύλου, αλλά δεν τον υποχρεώνει, πάντως, να πύσει να θεσπίζει ρυθμίσεις με καθορισμένο περιεχόμενο ή να εγγυηθεί συγκεκριμένες παροχές. Ενώπιον ρυθμίσεων που παραβλέπουν την αρχή της απαγορεύσεως των διακρίσεων, ο νομοθέτης διαθέτει, γενικά, πολλές δυνατότητες που επιτρέπουν να εξασφαλίσει την ίση μεταχείριση. Δεν μπορεί, εν πάση περιπτώσει, να υπάρξει άμεσο αποτέλεσμα της αρχής αυτής παρά μόνο αν ο νομοθέτης δεν διαθέτει τέτοια εξουσία εκτιμήσεως και η επέκταση σε πρόσωπα αντιθέτου φύλου είναι η μόνη δυνατότητα που επιτρέπει τη δημιουργία καταστάσεως που είναι σύμφωνη με την οδηγία αυτή.

Εξάλλου, δεν πρέπει να λησμονείται ότι τα επίδικα νομικά ζητήματα αποτελούν αντικείμενο διαδικασίας βάσει του άρθρου 169 της Συνθήκης η οποία εκρεμεί επί του παρόντος ενώπιον του Δικαστηρίου. Η διαδικασία αυτή αμφισβητεί τις γερμανικές ρυθμίσεις συγκεκριμένα και όχι αφηρημένα όπως στην περίπτωση αυτή. Πρέπει να αναμένεται η απόφαση του Δικαστηρίου για να γίνει γνωστό αν και κατά πόσο ο εθνικός νομοθέτης παρέδωκε το κοινοτικό δίκαιο. Αν καταδικαστεί η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία πρέπει να συμμορφωθεί πλήρως με την απόφαση και να φροντίσει ώστε τα πρόσωπα που ενδεχομένως έχουν υποστεί βλάβη να τύχουν επεικούς αντιμετώπισης. Επί του παρόντος, η Επιτροπή θεωρεί ότι δεν είναι αναγκαίο να θέσει το ζήτημα και προτείνει στο Δικαστήριο να μην απαντήσει.

III — Απαντήσεις στα ερωτήματα που έθεσε το Δικαστήριο

Από την *Επιτροπή* ζητήθηκε να δώσει για τις ισχύουσες στα διάφορα κράτη μέλη

νομοθεσίες επί της άδειας μητρότητας πιο λεπτομερείς εξηγήσεις που προκύπτουν από το συγκριτικό πίνακα που δημοσιεύθηκε στη δωδέκατη έκδοση των «συγκριτικών πινάκων των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης» και να αναφέρει αν διαπίστωσε ανάλογα προβλήματα στα άλλα κράτη μέλη. Η Επιτροπή διαβίβασε στο Δικαστήριο συνοπτικό πίνακα των συστημάτων άδειας μητρότητας, υποχρεωτικής και κατόπιν αιτήσεως, και των γονικών αδειών στα διάφορα κράτη μέλη. Από τον πίνακα αυτό αποδεικνύεται ότι η συνολική διάρκεια της υποχρεωτικής άδειας μητρότητας ποικίλλει μεταξύ δώδεκα εβδομάδων (Ελλάδα) και είκοσι εβδομάδων (Ιταλία), η διάρκεια της περιόδου προστασίας μετά τον τοκετό μεταξύ έξι εβδομάδων (Ελλάδα) και δεκατεσσάρων εβδομάδων (Δανία). Η εθελουσία άδεια μητρότητας υπάρχει, εξάλλου, στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία, στο Λουξεμβούργο, στην Ιρλανδία και στο Ηνωμένο Βασίλειο. Τα συστήματα των τελευταίων αυτών χωρών είναι συγκρίσιμα από την πλευρά της δομής τους με το γερμανικό σύστημα. Κατά συνέπεια, η Επιτροπή εξετάζει την αναγκαιότητα να κινήσει διαδικασία λόγω παραλείψεως κατά των σχετικών κρατών μελών. Αγνοεί αν και κατά πόσο τα διάφορα αυτά συστήματα προκάλεσαν παρόμοιες διαφορές με τη διαφορά στην κύρια δίκη.

Από τους διαδίκους στην κύρια δίκη και την κυβέρνηση της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας ζητήθηκαν εξηγήσεις επί της χορηγήσεως άδειας μητρότητας και της καταβολής χρηματικής αποζημίωσης που προβλέπεται από το νόμο για την άδεια αυτή. Βάσει ποιας σχέσεως εργασίας χορηγούνται η άδεια αυτή και η αποζημίωση; Το Δικαστήριο ευλόγως θα μπορούσε να δεχθεί ότι κατά τον ισχύοντα

νόμο η άδεια και η αποζημίωση αυτή χορηγούνται λόγω σχέσεως εργασίας της μητέρας; Υπό τις συνθήκες αυτές ποια είναι η κατάσταση αν η άδεια και η αποζημίωση χορηγούνται στον πατέρα; Τα πλεονεκτήματα αυτά προκύπτουν στην περίπτωση αυτή από τη σχέση εργασίας του πατέρα; Αν ναι, ποιος είναι οι συνέπειες μιας τέτοιας αντιλήψεως στην περίπτωση που η μητέρα δεν είχε την ιδιότητα της μισθωτής,

α) Ο *ενάγων στην κύρια δίκη* εκθέτει ότι η άδεια μητρότητας και η σχετική αποζημίωση εξαρτώνται από τη σχέση εργασίας του προσώπου το οποίο, κατά το ισχύον τώρα γερμανικό δίκαιο, έχει δικαίωμα στην άδεια δηλαδή της μητέρας. Η προϋπόθεση είναι ότι η μητέρα δικαιολογεί, για το τελευταίο έτος πριν από τη γέννηση του τέκνου, σχέση εργασίας τουλάχιστον εννέα μηνών ή ότι έχει δικαίωμα σε παροχές κατ'εφαρμογή του Arbeitsförderungsgesetz.

Βάσει της ισχύουσας νομικής καταστάσεως, η μητέρα έχει επίσης δικαίωμα άδειας σε περίπτωση ανεργίας. Το δικαίωμα υπάρχει χωρίς να είναι υποχρεωμένη να προσκομίσει την απόδειξη ότι ασχολείται προσωπικά με το τέκνο της. Επίσης είναι ανεξάρτητη από την επαγγελματική και κοινωνική κατάσταση του συζύγου, πατρός του τέκνου.

Η άδεια ανατροφής υπέρ, κατ'επιλογή, της μητέρας ή του πατέρα δεν μπορεί επίσης να χορηγηθεί παρά μόνο αν το πρόσωπο που τη ζητεί ανταποκρίνεται στις προβλεπόμενες προϋποθέσεις. Όπως συμβαίνει στο ισχύον σύστημα, το δικαίωμα για την άδεια ανατροφής πρέπει να είναι ανεξάρτητο από την κοινωνική ή επαγγελματική κατάσταση του άλλου γονέα. Ακόμη και αν η μητέρα του τέκνου δεν έχει μισθωτή απασχόληση, ο πατέρας πρέπει να έχει το δικαίωμα γονικής άδειας. Αν ένας μόνο

σύζυγος ασκεί μισθωτή δραστηριότητα, η άδεια ανατροφής δεν είναι καθόλου δυνατή δεδομένου ότι το μόνο εισόδημα της οικογένειας εξαφανίζεται και ότι η αποζημίωση από τη διανυομένη άδεια είναι ανεπαρκής. Ακόμη και υπό το ισχύον σύστημα, η άδεια μητρότητας ζητείται πιο σπάνια από τις γυναίκες που είναι μόνες ή που ασχολούνται μόνες με το τέκνο τους παρά από τις παντρεμένες μητέρες με σύζυγο που ασκεί μισθωτή δραστηριότητα.

6) Κατά την *Barmer Ersatzkasse*, εναγόμενη στην κύρια δίκη, το κείμενο του *Mutterschutzgesetz* σε σχέση με τις σχετικές διατάξεις του *Reichsversicherungsordnung* μπορεί να δημιουργήσει την εντύπωση ότι η άδεια μητρότητας και η σχετική αποζημίωση χορηγούνται βάσει της σχέσεως εργασίας της μητέρας. Η υπόθεση αυτή δεν ισχύει παρά εκ πρώτης όψεως και δεν μπορεί να συναχθεί από αυτή ότι μία σχετική ρύθμιση πρέπει να έχει επίσης θεσπιστεί για τον πατέρα. Λαμβάνοντας υπόψη την έννοια και το στόχο του νόμου και την ιστορική βούληση του νομοθέτη φαίνεται ότι η σχέση εργασίας της μητέρας δεν είναι το αποφασιστικό παραγωγικό αίτιο για τη χορήγηση της άδειας και της σχετικής αποζημίωσης. Κατά το γράμμα του *Reichsversicherungsordnung*, για την καταβολή της αποζημίωσης απαιτείται, εκτός από τη σχέση εργασίας, η εγκυμοσύνη. Κατά την αιτιολογική έκθεση της κυβερνήσεως, η μητέρα που θρίσκεται σε σχέση εργασίας πρέπει να απαλλαγεί από το διπλό βάρος της μητέρας και της μισθωτής κατά τη διάρκεια περιόδου που έχει ανάγκη προστασίας. Το διπλό βάρος υπάρχει δέδαια επίσης για τον πατέρα, αλλά η κατάσταση της μητέρας είναι διαφορετική υπό την έννοια ότι πρέπει να αντιμετωπίσει το διπλό αυτό βάρος με μια εξασθενημένη φυσική και ψυχική κατάσταση. Το *Bundessozialgericht* εξέθεσε σωστά στην απόφασή του της 19ης Οκτωβρίου 1983 ότι ο ρητός σκοπός του νόμου περί θεσπίσεως της άδειας μητρότητας είναι να δελτιώσει την

κατάσταση υγείας της γυναίκας που είναι μισθωτή και όχι να εξασφαλίσει τις φροντίδες και την ανατροφή του τέκνου. Το τελευταίο αυτό στοιχείο έχει επιπλέον ένα αποτέλεσμα που είναι έμμεσα επιθυμητό από το νόμο.

Το ζήτημα αν η άδεια και η σχετική αποζημίωση θεσπίστηκαν υπέρ του πατέρα στηρίζονται στη σχέση εργασίας του τελευταίου, αφορά πριν από όλα το νομοθέτη και εναπόκειται, στα πλαίσια του σεβασμού της γενικής αρχής της ισότητας, στην ελευθερία του να αποφασίσει. Μία νομική ρύθμιση που παρέχει το δικαίωμα άδειας και της αποζημίωσης τόσο στον πατέρα όσο και στη μητέρα, μπορεί να είναι επιθυμητή από απόψεως κοινωνικής πολιτικής, αλλά δεν απαιτείται νομικά. Η ισχύουσα ρύθμιση δεν συνιστά απ' ευθείας ή έμμεσα διάκριση κατά την έννοια της οδηγίας 76/207.

Το ζήτημα των συνεπειών της υποθετικής ρυθμίσεως που αντιμετωπίστηκε από το Δικαστήριο, για την περίπτωση που η μητέρα δεν έχει την ιδιότητα της μισθωτής εργαζομένης, μπορεί να παραμείνει χωρίς απάντηση κατόπιν της αρνητικής απαντήσεως που δόθηκε στο προηγούμενο ερώτημα.

γ) Η *κυβέρνηση της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας* συμφωνεί ότι η σχέση εργασίας της μητέρας είναι η προϋπόθεση για τη χορήγηση αποζημίωσης τόσο για την περίοδο της προστασίας πριν και μετά τον τοκετό όσο και για την άδεια μητρότητας. Η απαλλαγή από την επαγγελματική δραστηριότητα δεν μπορεί να νοηθεί χωρίς σχέση εργασίας. Δεν αντίκειται σ' αυτή τη βασική αρχή το γεγονός ότι οι εν λόγω αποζημιώσεις καταβάλ-

λονται επίσης στη μητέρα της οποίας η σχέση εργασίας έχει νομίμως λυθεί από τον εργοδότη κατά τη διάρκεια της περιόδου εγκυμοσύνης ή παύουν μετά το πέρας της περιόδου προστασίας, δεδομένου ότι η μητέρα αυτή πρέπει να απαλλαγεί από την υποχρέωση να επανέλθει στην αγορά εργασίας πριν από τη λήξη της περιόδου των έξι μηνών που έπεται του τοκετού. Η χορήγηση άδειας και αποζημίωσης στον πατέρα που είναι μισθωτός δεν συμβάλλει στην προστασία της μητέρας, που επιδιώκει το γερμανικό δίκαιο, αν η μητέρα δεν απασχολείται η ίδια με σχέση εργασίας. Ως οικοκυρά, η μητέρα αυτή δεν φέρει το επιπλέον βάρος από τη σχέση εργασίας. Στην περίπτωση που οι δύο γονείς απασχολούνται από τη σχέση εργασίας, η άδεια που λαμβάνει η μητέρα την απαλλάσσει από τα βάρη που προκύπτουν από τη σχέση εργασίας και της επιτρέπει να αναλάβει από τις συνέπειες της εγκυμοσύνης και του τοκετού. Ο σκοπός της άδειας μητρότητας επιτυγχάνεται. Η άδεια που λαμβάνει ο πατέρας υποχρεώνει τη μητέρα να επιστρέψει στη θέση της οκτώ βδομάδες μετά τον τοκετό. Ο βαθμός προστασίας της μητέρας εξαρτάται από το μέτρο από το οποίο ο πατέρας, απαλλαγμένος από την επαγγελματική του δραστηριότητα, την απαλλάσσει από τις φροντίδες και την ανατροφή του τέκνου. Εν πάση περιπτώσει, η μητέρα υφίσταται το επιπλέον βάρος που προκύπτει από τη σχέση εργασίας. Μόνο η απαλλαγή από τη δραστηριότητα επιτρέπει να εξασφαλιστεί χωρίς περιορισμό η δελτιωμένη προστασία της μητέρας τους έξι πρώτους μήνες μετά τον τοκετό.

Στο ερώτημα αν και γιατί η άδεια μητρότητας στη συγκεκριμένη περίπτωση, αν υποτεθεί ότι εξυπηρετεί ταυτόχρονα την εξασφάλιση προστασίας στη μητέρα και στο τέκνο, χωρίς να είναι δυνατό να διαχωριστούν οι δύο πλευρές, υπεισέρχεται ή όχι στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 2, παρά-

γραφος 3, της οδηγίας, εφόσον ωφελεί επίσης το τέκνο, δόθηκαν οι ακόλουθες απαντήσεις.

α) Ο *ενάγων στην κύρια δίκη* συμφωνεί με την άποψη της Επιτροπής σύμφωνα με την οποία η προστασία της μητέρας έναντι ενός πολλαπλού βάρους μπορεί να είναι αντικείμενο εγγυήσεως, χωρίς διάκριση, αν η οικογένεια και η φροντίδα των τέκνων εξασφαλίζονται από τον πατέρα. Η μη ύπαρξη άδειας μητρότητας ή η λήξη της σε περίπτωση θανάτου του τέκνου τονίζει επίσης την απαλλαγή της μητέρας από πολλαπλό βάρος. Ο θάνατος του τέκνου δεν αλλάζει σε τίποτε τη βιολογική κατάσταση ή την κατάσταση υγείας της μητέρας και δεν έχει επιρροή στα βάρη της οικογένειας. Συνεπώς, ο νομοθέτης λαμβάνει υπόψη την κατάσταση αυτή για να αρνηθεί το δικαίωμα άδειας μητρότητας, πράγμα που σημαίνει ότι, σύμφωνα με τους απώτερους λόγους του, η άδεια μητρότητας δεν χορηγείται παρά μόνο για να επιτρέψει στη μητέρα να ασχοληθεί με το τέκνο της.

β) Κατά την *Επιτροπή*, το γερμανικό σύστημα, ακόμη κι αν γίνει δεκτό ότι στηρίζεται στον ενιαίο και αδιαίρετο στόχο της προστασίας της μητέρας και της εξασφάλισης των φροντίδων υπέρ των τέκνων και συνιστά ένα σύστημα ευνοίας για τη σχέση εργασίας, που επιφυλάσσεται μόνο για τη μητέρα, θα είναι μόνο δικαιολογημένο κατά την έννοια του άρθρου 2, παράγραφος 3, της οδηγίας αν ο αποκλεισμός του πατέρα είναι αναγκαίος για την επιτυχία του επιδιωκόμενου στόχου. Αν ο ενιαίος στόχος του νόμου μπορεί να πραγματοποιηθεί χωρίς διαφορετική μεταχείριση ανάλογα με το φύλο, ο νομοθέτης

πρέπει να ακολουθήσει αυτό το δρόμο που δεν δημιουργεί διακρίσεις. Η προστασία της μητέρας και οι φροντίδες που παρέχονται στο τέκνο μπορούν εξασφαλιστούν αν η μητέρα είναι απαλλαγμένη από την επαγγελματική της δραστηριότητα και ασχολείται με το τέκνο. Σε μία κατάσταση όπως στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι ανεπίτρεπτο, διότι προκαλεί διακρίσεις, να προορίζεται η άδεια μόνο για τη μητέρα.

γ) Κατά την *ομοσπονδιακή κυβέρνηση*, η απαλλαγή της μητέρας από τις επαγγελματικές της δραστηριότητες, τόσο κατά την περίοδο της αναρρώσεως όσο και κατά τη διάρκεια της άδειας μητρότητας, ωφελεί όχι μόνο τη μητέρα αλλά επίσης και το τέκνο. Το γεγονός ότι οι δύο αυτές πλευρές δεν μπορούν να αποχωριστούν γίνεται προφανές όταν τίθεται το ερώτημα αν η υποχρέωση της μητέρας να εργαστεί κατά τη διάρκεια των πρώτων μηνών που έπονται του τοκετού είναι ευνοϊκό για το νεογέννητο. Η επιχειρηματολογία που τείνει να αποκλείσει την άδεια μητρότητας από το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 2, παράγραφος 3, της οδηγίας, με την αιτιολογία ότι ωφελεί επίσης το τέκνο, είναι εσφαλμένη.

Από την κυβέρνηση της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, αφού εξέθεσε ότι ένας από τους λόγους υπάρξεως της νομοθεσίας περί της άδειας μητρότητας συνίσταται στη διευκόλυνση της διατηρήσεως της απασχολήσεως της μητέρας, ζητήθηκε να παράσχει στο Δικαστήριο στατιστικά στοιχεία ως προς τον αριθμό των γυναικών που έκαναν χρήση της άδειας μητρότητας από την ψήφιση του νέου νόμου και την επιρροή που το μέτρο αυτό είχε στη διατήρηση της απασχολήσεως των γυναικών.

α) Κατά την *ομοσπονδιακή κυβέρνηση*, τα συστήματα περί άδειας μητρότητας δεν προορίζονται αμέσως να εγγυηθούν την απασχόληση της μητέρας. Η διατήρηση της απασχολήσεως αυτής αποτελεί ακόμη επιπλέον λογική συνέπεια της άδειας μητρότητας. Η άδεια προϋποθέτει ότι η θέση είναι διαθέσιμη όταν θα ξαναρχίσει την εργασία. Η εγγύηση της απασχολήσεως επιδιώκει επίσης το στόχο να επιτρέψει στη μητέρα να καταφύγει στο ευεργέτημα της άδειας. Πράγματι, αν διακινδυνεύει να χάσει τη θέση της, η μητέρα δεν κάνει καθόλου χρήση της δυνατότητας της άδειας μητρότητας. Για τον λόγο αυτό, η προστασία από την απόλυση επεκτείνεται κατά δύο μήνες μετά τη λήξη της άδειας. Η γερμανική κυβέρνηση προσκόμισε πίνακα όπου αναφέρονται, για τα έτη 1980 έως 1983 ο αριθμός των γυναικών που έλαβαν άδεια μητρότητας. Από τον πίνακα αυτό προκύπτει ότι το ποσοστό των γυναικών που άσκησαν το δικαίωμα αυτό στα τέσσερα αναφερόμενα χρόνια αυξήθηκε από 88 % σε 96 %.

6) Ο *ενάγων στην κύρια δίκη* παρατηρεί ότι κατά τη γερμανική κυβέρνηση, η άδεια μητρότητας πρέπει να δοθεί τις γυναίκες να διατηρήσουν τη σχέση εργασίας τους. Συνεπώς, από τη θέσπιση της άδειας αυτής, ο αριθμός των γυναικών που εγκαταλείπουν την απασχόλησή τους μετά τη λήξη των έξι πρώτων μηνών που έπονται της γεννήσεως του τέκνου έχει αυξηθεί. Επίσης, το επιχείρημα της κυβερνήσεως σύμφωνα με το οποίο ο νόμος χρησιμεύει για την υλοποίηση της ισότητας των γυναικών στο επαγγελματικό πεδίο είναι αμφισβητούμενο. Ο νόμος ενθαρρύνει τους εργοδότες να προσλάβουν ακόμη λιγότερες γυναίκες, δεδομένου ότι μόνο οι απασχολούμενες υπάλληλοι μπορούν να ζητήσουν άδεια μητρότητας. Υποχρεώνοντας τη μητέρα να ασχοληθεί με το τέκνο παρά την ενδεχόμενη διαφορετική απόφαση των γονέων εμποδίζει επίσης τις γυναίκες να ασκήσουν το επάγγελμά τους.

IV — Προφορική διαδικασία

Ο ενάγων στην κύρια δίκη, U. Hofmann, εκπροσωπούμενος από το δικηγόρο Bertelsmann και την καθηγήτρια Heide Pfarr, δικηγόρο Αμβούργου, η κυβέρνηση της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, εκπροσωπούμενη από τον Roeder, η κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου, εκπροσωπούμενη από τον Richard Plender του Inner Temple, και η Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τον Beschel, ανέπτυξαν τις προφορικές τους παρατηρήσεις κατά τη δημόσια συνεδρίαση της 22ας Μαΐου 1984.

Ο εκπρόσωπος της κυβερνήσεως του Ηνωμένου Βασιλείου αφού παρουσίασε σχηματικά τη βρετανική νομοθεσία προέβαλε ότι οι διατάξεις του Mutterschutzgesetz όπως ακριβώς και ορισμένες βρετανικές νομοθετικές διατάξεις καλύπτονται από το άρθρο 2, παράγραφος 3, της οδηγίας διότι αφορούν την προστασία της γυναίκας, κυρίως όσον αφορά την εγκυμοσύνη και τη μητρότητα. Η απαγόρευση σ' ένα κράτος να περιορίσει τις εν λόγω διατάξεις μόνο στη μητέρα το αποθαρρύνει να λάβει αυτό τον τύπο των προστατευτικών μέτρων.

Η οδηγία 76/207 δεν παρέχει στους ιδιώτες κοινοτικά δικαιώματα που μπορούν να προβάλλουν ενώπιον δικαστηρίου, δεδομένου ότι δεν ανταποκρίνεται στο χαρακτήρα της αμεσότητας, της ελλείψεως αιρέσεως και της αναγκαίας ακριβείας. Εξάλλου, αν η οδηγία μπορεί, υπό ορισμένες συνθήκες, να έχει το αποτέλεσμα στις σχέσεις μεταξύ ιδιώτη και κράτους μέλους, αυτό δεν μπορεί τότε να συμβαίνει στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών.

Η Επιτροπή εσφαλμένα θεωρεί ότι μία απόφαση λόγω παραβάσεως θα υποχρέωνε το κράτος ή έναν ιδιώτη να αποκαταστήσει τη ζημία που προξενήθηκε στο πρόσωπο που ισχυρίζεται ότι έχει υποστεί βλάβη. Τα δικαιώματα των ιδιωτών δεν απορρέουν από την απόφαση, αλλά από το κοινοτικό δίκαιο που έχει ενδεχομένως άμεσο αποτέλεσμα. Η υποτιθέμενη παράβαση κράτους δεν μπορεί να περιέχει παραβίαση των δικαιωμάτων ιδιώτη σε σχέση με έναν άλλο.

Ο γενικός εισαγγελέας ανέπτυξε τις προτάσεις του στη δημόσια συνεδρίαση της 27ης Ιουνίου 1984.

Σκεπτικό

- 1 Με Διάταξη της 9ης Αυγούστου 1983 που περιήλθε στο Δικαστήριο στις 29 Αυγούστου 1983 το Landessozialgericht του Αμβούργου υπέβαλε, δυνάμει του άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΟΚ, δύο προδικαστικά ερωτήματα ως προς την ερμηνεία της οδηγίας 76/207 του Συμβουλίου, της 9ης Φεβρουαρίου 1976, περί της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως ανδρών και γυναικών, όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση, την επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση και τις συνθήκες εργασίας (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/002, σ. 70), για να μπορέσει να κρίνει αν συμβιβάζεται με το κοινοτικό δίκαιο το άρθρο 8α του νόμου περί κοινωνικής προστασίας της μητέρας (Mutterschutzgesetz, της 18ης Απριλίου 1968, όπως τρο-

ποπολήθηκε από τους νόμους της 25ης Ιουνίου 1979 και 22ας Δεκεμβρίου 1981 (BGBl. I, 1968, σ. 315, 1979, σ. 797 και 1981, σ. 1253).

- 2 Όπως προκύπτει από τη Διάταξη περί παραπομπής, ο Hofmann, ενάγων στην κύρια δίκη, είναι πατέρας εξώγαμου τέκνου, που αναγνώρισε. Ο εργοδότης του του χορήγησε, για την περίοδο που έπεται της λήξεως της κατά νόμο περιόδου προστασίας των οκτώ εβδομάδων που προβλέπονται υπέρ της μητέρας μέχρι την ημέρα που το τέκνο αποκτά ηλικία έξι μηνών, άδεια άνευ αποδοχών, αυτός δε ασχολήθηκε κατά τη διάρκεια του χρόνου αυτού με το τέκνο, ενώ η μητέρα συνέχισε την επαγγελματική της δραστηριότητα.
- 3 Κατά την ίδια περίοδο, ο ενάγων υπέβαλε στην Barmer Ersatzkasse, εναγόμενη στην κύρια δίκη, αίτηση για να λάβει, κατά τη διάρκεια της άδειας μητρότητας κατά την έννοια του άρθρου 8α του νόμου περί κοινωνικής προστασίας της μητέρας, επίδομα σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 13 του ίδιου νόμου σε συνδυασμό με το άρθρο 200, παράγραφος 4, του Reichsversicherungsordnung.
- 4 Η εναγομένη απέρριψε την αίτηση του ενάγοντα· η ένσταση που υπέβαλε ο τελευταίος κατά της αποφάσεως αυτής δεν ευδοκίμησε επίσης. Η αγωγή που ασκήθηκε στο Sozialgericht του Αμβούργου απορρίφθηκε με απόφαση της 19ης Οκτωβρίου 1982, με τη σκέψη ότι κατά το γράμμα του άρθρου 8α του νόμου περί κοινωνικής προστασίας της μητέρας και σύμφωνα με τη δούληση του νομοθέτη, μόνο η μητέρα έχει δικαίωμα αδειας μητρότητας. Κατά το Sozialgericht ηθελημένα ο νομοθέτης δεν θέσπισε «γονική άδεια».
- 5 Ο ενάγων άσκησε έφεση κατά της αποφάσεως αυτής στο Landessozialgericht του Αμβούργου και ισχυρίστηκε ότι η θέσπιση άδειας μητρότητας από το νόμο περί κοινωνικής προστασίας της μητέρας δεν έχει στην πραγματικότητα ως αντικείμενο την προστασία της υγείας της μητέρας, αλλά αφορά αποκλειστικά τις φροντίδες που η μητέρα παρέχει στο τέκνο. Κατά τη διαδικασία ενώπιον του Landessozialgericht πρότεινε πρωτίστως να αναβληθεί η έκδοση οριστικής αποφάσεως και ορισμένα ερωτήματα ως προς την ερμηνεία της οδηγίας 76/207 να παραπεμφθούν στο Δικαστήριο.
- 6 Το Landessozialgericht ενόψει των αμφιβολιών που ανέκυψαν ως προς το συμβιβαστό της εθνικής νομοθεσίας περί αδειας μητρότητας με την παραπάνω οδηγία, έκανε δεκτό το αίτημα του Hofmann, δεδομένου επιπλέον ότι του γνωστοποιήθηκε ότι η Επιτροπή άσκησε προσφυγή λόγω παραβάσεως κράτους κατά της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας για το ίδιο ζήτημα (προσφυγή

248/83). Κατά συνέπεια, απηύθυνε στο Δικαστήριο δύο ερωτήματα που έχουν ως εξής:

«1. Αντιβαίνει στα άρθρα 1, 2 και 5, παράγραφος 1, της οδηγίας του Συμβουλίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων της 9ης Φεβρουαρίου 1976, “περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως ανδρών και γυναικών, όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση, την επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση και τις συνθήκες εργασίας” (76/207/ΕΟΚ, ΕΕ ειδ. έκδ. 05/002, σ. 70), το γεγονός ότι, μετά τη λήξη της περιόδου των οκτώ εβδομάδων μετά τον τοκετό, στα πλαίσια των διατάξεων περί προστασίας της μητέρας, η άδεια την οποία το κράτος επιχορηγεί με την καταβολή των καθαρών αποδοχών, κατά ανώτατο δε όριο 25 DM τη μέρα, και η οποία διαρκεί μέχρι την ημέρα που το τέκνο συμπληρώσει έξι μήνες, παρέχεται αποκλειστικά και μόνο στις εργαζόμενες μητέρες, όχι δε εναλλακτικά και στους εργαζόμενους πατέρες, σε περίπτωση κοινής συμφωνίας των γονέων;

2. Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως στο πρώτο ερώτημα εφαρμόζονται τα άρθρα 1, 2 και 5, παράγραφος 1, της οδηγίας του Συμβουλίου 76/207/ΕΟΚ απευθείας στα κράτη μέλη;»

7 Στη Διάταξη περί παραπομπής, το Landessozialgericht επεσήμανε ότι κατά την ίδια περίοδο, ο ενάγων είχε ασκήσει Verfassungsbeschwerde (συνταγματική προσφυγή) ενώπιον του Bundesverfassungsgericht, επικαλούμενος την αντισυνταγματικότητα ορισμένων διατάξεων του νόμου περί αδειάς μητρότητας λόγω παραδιάσεως του κανόνα περί ισότητας ανδρών και γυναικών ενώπιον του νόμου που θεσπίζεται από το άρθρο 3, παράγραφοι 2 και 3, του Grundgesetz (γερμανικού θεμελιώδους νόμου).

Επί του πρώτου ερωτήματος (πεδίο εφαρμογής και όριο της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως)

8 Προκαταρκτικά πρέπει να υπενθυμιστεί το περιεχόμενο των νομοθετικών διατάξεων περί αδειάς μητρότητας, οι οποίες αποτελούν το αντικείμενο της αμφισβήτησεως που έχει αχθεί ενώπιον του Landessozialgericht.

9 Κατά το άρθρο 6, παράγραφος 1, του νόμου περί κοινωνικής προστασίας της μητέρας, οι γυναίκες που δρίσκοντας σε λοχεία δεν μπορούν να εργαστούν πριν από τη λήξη της περιόδου των οκτώ εβδομάδων μετά τον τοκετό. Κατά το άρθρο 8α του ίδιου νόμου, η μητέρα δικαιούται αδειάς μητρότητας ύστερα από την περίοδο προστασίας που προβλέπεται στο άρθρο 6, παράγραφος 1, μέχρι την

ημέρα που το τέκνο αποκτά την ηλικία των έξι μηνών. Η άδεια πρέπει να ζητηθεί από τη μητέρα, το αργότερο τέσσερις εβδομάδες πριν από τη λήξη της περιόδου προστασίας. Υπόκειται δε στην προϋπόθεση ότι η μητέρα βρίσκεται σε σχέση εργασίας για χρονική περίοδο εννέα καταρχήν μηνών πριν από τον τοκετό. Αν το τέκνο πεθάνει κατά τη διάρκεια της άδειας, η άδεια λήγει, κατά κανόνα, τρεις εβδομάδες μετά το θάνατο. Κατά το άρθρο 9α απαγορεύεται στον εργοδότη να καταγγείλει τη σύμβαση εργασίας κατά την διάρκεια της αδείας μητρότητας και προ της παρελεύσεως δύο μηνών μετά το τέλος της αδείας αυτής. Κατά το άρθρο 13 του νόμου, η μητέρα λαμβάνει επίδομα από το δημόσιο ίσο με το μισθό της, αλλά κατ' ανώτατο όριο 25 DM ημερησίως, σύμφωνα με τις διατάξεις που ίσχυαν κατά το χρόνο που ανέκυψε η διαφορά.

10 Ο ενάγων ισχυρίζεται κατ' ουσία ότι οι αμφισβητούμενες νομοθετικές διατάξεις, σε αντίθεση με την περίοδο προστασίας του άρθρου 6 του νόμου, δεν έχουν ως κύριο σκοπό την κοινωνική προστασία της μητέρας, για βιολογικούς και ιατρικούς λόγους, αλλά στην πραγματικότητα την προστασία του τέκνου. Ο ενάγων συνάγει το συμπέρασμα αυτό, αφενός, από τις προπαρασκευαστικές εργασίες του νόμου περί θεσπίσεως της αδείας μητρότητας και, αφετέρου, από ορισμένα αντικειμενικά χαρακτηριστικά του νόμου. Επ' αυτού επισημαίνει, ιδίως, τρία χαρακτηριστικά του:

- το γεγονός ότι η άδεια λήγει σε περίπτωση θανάτου τέκνου, πράγμα που αποδεικνύει ότι η άδεια αυτή θεσπίστηκε προς το συμφέρον του τέκνου και όχι προς το συμφέρον της μητέρας·
- τον προαιρετικό χαρακτήρα της αδείας· δεν μπορεί συνεπώς να λεχθεί ότι η άδεια αυτή θεσπίστηκε για να ικανοποιήσει επιτακτικές βιολογικές ή ιατρικές ανάγκες·
- τέλος, την προϋπόθεση ότι η σχέση εργασίας πρέπει να υπάρχει για μια ελάχιστη περίοδο πριν από τον τοκετό. Η χορήγηση αδείας δεν είναι συνεπώς αναγκαία προς το συμφέρον της μητέρας, διαφορετικά θα έπρεπε να είχε επεκταθεί σε όλες τις γυναίκες που εργάζονται με σχέση εξηρημένης εργασίας ανεξαρτήτως της ημερομηνίας ενάρξεως της σχέσης εργασίας.

11 Κατά τον ενάγοντα, η προστασία της μητέρας κατά της σωρεύσεως των βαρών που προκύπτουν από τη μητρότητα και τη σχέση εργασίας μπορεί να εξασφαλιστεί με μέτρα που δεν δημιουργούν διακρίσεις, όπως η παροχή στον πατέρα του ευεργετήματος της αδείας ή η θέσπιση γονικής αδείας, κατά τρόπο που να ελευθερώνει τη μητέρα από τη φροντίδα του τέκνου και να της επιτρέπει έτσι να αναλάβει την επαγγελματική της δραστηριότητα μόλις λήξει η εκ του νόμου περίοδος προστασίας. Ο ενάγων θεωρεί, επιπλέον, ότι η επιλογή μεταξύ των δυνατοτήτων που παρέχονται κατά τον τρόπο αυτό, στα πλαίσια του σεβασμού

της αρχής περί απαγορεύσεως των διακρίσεων μεταξύ των φύλων, πρέπει να αφεθεί στην ελεύθερη εκτίμηση των γονέων του τέκνου.

- 12 Η άποψη του ενάγοντα υποστηρίζεται από την Επιτροπή, η οποία θεωρεί ότι η επιφύλαξη του άρθρου 2, παράγραφος 3, της οδηγίας 76/207, που επιτρέπει στα κράτη μέλη να διατηρήσουν διατάξεις περί προστασίας της γυναίκας, κυρίως όσον αφορά την εγκυμοσύνη και τη μητρότητα, πρέπει να ερμηνευτεί στενά αφού αποκλίνει από την αρχή της ίσης μεταχειρίσεως. Δεδομένου ότι η αρχή αυτή συνιστά «θεμελιώδες δικαίωμα», η εφαρμογή της δεν μπορεί να περιοριστεί παρά μόνο από διατάξεις που είναι αντικειμενικά αναγκαίες για την προστασία της μητέρας. Αν η εθνική ρύθμιση, όπως η ρύθμιση στη συγκεκριμένη περίπτωση, εξυπηρετεί επίσης το συμφέρον του τέκνου, ο σκοπός της πρέπει να επιτευχθεί κατά προτίμηση με μέσα που δεν δημιουργούν διακρίσεις. Συνεπώς, εν προκειμένω, ο σκοπός της προστασίας που αναγνωρίζεται από το άρθρο 2, παράγραφος 3, της οδηγίας μπορεί να επιτευχθεί εξίσου καλά χάρη στη χορήγηση της άδειας στον πατέρα.
- 13 Η Επιτροπή επιστά την προσοχή στο γεγονός ότι, σε πολλά κράτη μέλη, η κοινωνική νομοθεσία προσανατολίζεται προς τη χορήγηση «γονικής άδειας» ή «άδειας ανατροφής», στην οποία πρέπει να δοθεί η προτίμηση σε σχέση με τις άδειες που προορίζονται μόνο για τη μητέρα. Η Επιτροπή εκδήλωσε την πρόθεσή της να ασκήσει ενδεχομένως προσφυγές λόγω παραβάσεως κράτους κατά πολλών κρατών μελών, τα οποία με διάφορους τρόπους διατηρούν μέτρα ανάλογα με την άδεια μητρότητας που προβλέπει η γερμανική νομοθεσία.
- 14 Η κυβέρνηση της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας υποστηρίζοντας την άποψη της Barmer Ersatzkasse, προβάλλει ότι η εκ του νόμου προστασία της μητέρας, όπως προβλέπεται από την αμφισβητούμενη νομοθεσία, σκοπεύει να μειώσει την αντινομία που υπάρχει μεταξύ του ρόλου της γυναίκας ως μητέρας και της θέσης της ως μισθωτής στα πλαίσια της επαγγελματικής ζωής, για να διατηρήσει την υγεία της και την υγεία του τέκνου. Δέχεται ότι υπάρχουν διαφορές εκτιμήσεως ως προς τη διάρκεια της περιόδου κατά την οποία η γυναίκα πρέπει να απολαύει των ειδικών προστατευτικών μέτρων ύστερα από την εγκυμοσύνη και τον τοκετό, αλλά υποστηρίζει ότι η περίοδος αυτή, η οποία ποικίλλει σε κάθε γυναίκα, εκτείνεται σε διάρκεια που εκτιμάται μετά τη λήξη της εκ του νόμου περιόδου προστασίας των οκτώ εβδομάδων. Έτσι, η θέσπιση άδειας μητρότητας δικαιολογείται από λόγους που έχουν σχέση με τα βιολογικά χαρακτηριστικά της γυναίκας, δεδομένου ότι ο σκοπός της είναι να μην υποχρεωθεί η μητέρα, μόλις λήξει η εκ του νόμου περίοδος προστασίας, να αποφα-

σίσει αν πρέπει ή όχι να αναλάβει την έμμισθη απασχόληση. Η πείρα και οι στατιστικές δείχνουν πράγματι ότι, υπό το κράτος την παλαιάς νομοθεσίας, σημαντικός αριθμός γυναικών μισθωτών ήταν αναγκασμένες να εγκαταλείψουν την εργασία τους μόλις έγιναν μητέρες.

- 15 Αντίθετα προς τα επιχειρήματα που ανέπτυξε ιδίως ο ενάγων στην κυρία δίκη, η κυβέρνηση της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας ισχυρίζεται ότι η άδεια μητρότητας, στα πλαίσια του συστήματος της γερμανικής νομοθεσίας, συνιστά αδιάλειπτη συνέχιση της προστασίας της μητέρας όταν λήξει η εκ του νόμου περίοδος προστασίας που προβλέπει το άρθρο 6, παράγραφος 1, του νόμου. Η λήξη της άδειας σε περίπτωση θανάτου του τέκνου δικαιολογείται από το γεγονός ότι ο θάνατος του τέκνου θέτει τέλος στη σώρευση των βαρών που προκύπτουν για τη γυναίκα από τη μητρότητα και από την άσκηση της επαγγελματικής της δραστηριότητας. Το γεγονός ότι η άδεια είναι προαιρετική και μπορεί να ζητηθεί από τη μητέρα συμφωνεί με το αντικείμενό της, το οποίο συνίσταται στο να επιτρέψει στη γυναίκα να επιλέξει ελεύθερα, αφού ληφθούν υπόψη η φυσική της κατάσταση και άλλοι παράγοντες οικογενειακού και κοινωνικού χαρακτήρα, τη λύση που είναι καλύτερα προσαρμοσμένη στην προσωπική της κατάσταση· χάρη στη διάταξη αυτή, ο σκοπός της άδειας που είναι να προστατεύσει τη μητέρα, μπορεί να επιτευχθεί κατά τον καλύτερο τρόπο σε σύγκριση με άλλες λύσεις, όπως η χορήγηση άδειας στον πατέρα, η η ανάληψη των ευθυνών του τέκνου από άλλα μέλη της οικογένειας. Τέλος, η διάταξη που εξαρτά τη χορήγηση άδειας από την προϋπόθεση ότι η μητέρα έχει προσληφθεί και δρίσκεται σε σχέση εργασίας κατά τη διάρκεια μιας ελάχιστης περιόδου πριν από τον τοκετό, εξηγείται από τη σκέψη να αποφευχθούν καταχρήσεις που συνίστανται στη σύναψη σχέσης εργασίας από έγκυες γυναίκες κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης για να εξασφαλίσουν άδεια και χρηματικές παροχές που συνδέονται με την σχέση αυτή.
- 16 Η κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου αφού εξέθεσε το σύστημα προστασίας της μητέρας στην κοινωνική νομοθεσία του Ηνωμένου Βασιλείου, υποστηρίζει την άποψη της γερμανικής κυβερνήσεως. Λαμβάνει επικριτική θέση έναντι της απόψεως που υποστηρίζει η Επιτροπή, επειδή δίνει πολύ στενή ερμηνεία στο άρθρο 2, παράγραφος 3, της οδηγίας, μέχρι σημείου να αποθαρρύνει τα κράτη μέλη από το να κάνουν χρήση των δυνατοτήτων που παρέχονται από τη διάταξη αυτή.
- 17 Για να δοθεί απάντηση στο ερώτημα που έθεσε το Landessozialgericht πρέπει πρώτα να παρατεθούν οι διατάξεις της οδηγίας 76/207, στην οποία αναφέρθηκαν οι ενδιαφερόμενοι.

- 18 Η οδηγία έχει ως αντικείμενο την πραγμάτωση της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως μεταξύ ανδρών και γυναικών όσον αφορά, μεταξύ άλλων, τις «συνθήκες εργασίας», για να επιτευχθούν οι στόχοι κοινωνικής πολιτικής της Συνθήκης ΕΟΚ, στους οποίους αναφέρεται η τρίτη αιτιολογική σκέψη του προοιμίου της οδηγίας.
- 19 Σχετικώς, το άρθρο 1 δίνει τον ορισμό της «αρχής της ίσης μεταχειρίσεως» υπό την έννοια ότι η οδηγία αποσκοπεί στην εφαρμογή, στα κράτη μέλη, της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως μεταξύ ανδρών και γυναικών, όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση, την προώθηση, την επαγγελματική εκπαίδευση και τις συνθήκες εργασίας. Κατά το άρθρο 2, παράγραφος 1, η αρχή της ίσης μεταχειρίσεως συνεπάγεται «την απουσία κάθε διακρίσεως που βασίζεται στο φύλο είτε άμεσα είτε έμμεσα, σε συσχετισμό, ιδίως, με την οικογενειακή κατάσταση». Κατά το άρθρο 5, παράγραφος 1, η εφαρμογή της ίσης μεταχειρίσεως όσον αφορά τους όρους εργασίας, «συνεπάγεται την εξασφάλιση σε άνδρες και γυναίκες των αυτών όρων, χωρίς διάκριση βασισμένη στο φύλο»: η παράγραφος 2 του ίδιου άρθρου επιβάλλει στα κράτη μέλη την υποχρέωση να καταργήσουν τις νομοθετικές, κανονιστικές και διοικητικές διατάξεις που είναι αντίθετες προς την αρχή της ίσης μεταχειρίσεως και να αναθεωρήσουν εκείνες που είναι αντίθετες προς την αρχή αυτή, «όταν δεν υφίστανται πλέον οι λόγοι προστασίας που τις υπαγόρευσαν».
- 20 Η αρχή της ίσης μεταχειρίσεως που καθιερώνει η οδηγία περιορίζεται από πολλές απόψεις με τις παραγράφους 2, 3 και 4 του άρθρου 2.
- 21 Κατά την παράγραφο 2, που δεν ενδιαφέρει την παρούσα υπόθεση, η οδηγία δεν θίγει την ευχέρεια που έχουν τα κράτη μέλη να αποκλείουν από το πεδίο εφαρμογής της τις επαγγελματικές δραστηριότητες για τις οποίες, «λόγω της φύσεως ή των συνθηκών ασκήσεώς του το φύλο συνιστά παράγοντα αποφασιστικής σημασίας».
- 22 Η παράγραφος 3 ορίζει τα εξής: «Η παρούσα οδηγία δεν θίγει τις διατάξεις που αφορούν την προστασία της γυναίκας, ιδίως όσον αφορά την εγκυμοσύνη και τη μητρότητα».
- 23 Πρέπει να σημειωθεί επίσης στην προκειμένη αλληλουχία διατάξεων η παράγραφος 4, κατά την οποία η οδηγία δεν θίγει τα μέτρα που αποσκοπούν στην

προώθηση της ισότητας ευκαιριών μεταξύ ανδρών και γυναικών, «διά της άρσεως των ανισοτήτων που εκδηλώνονται στην πράξη και οι οποίες θίγουν τις ευκαιρίες των γυναικών στους τομείς που αναφέρονται στο άρθρο 1, παράγραφος 1», δηλαδή όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση, την επαγγελματική προώθηση και τις άλλες συνθήκες εργασίας.

- 24 Από την ανάλυση αυτή προκύπτει ότι η οδηγία δεν έχει ως αντικείμενο να ρυθμίσει ζητήματα που αφορούν την οργάνωση της οικογένειας και να τροποποιήσει την κατανομή των ευθυνών μεταξύ του ζεύγους.
- 25 Πρέπει να διευκρινιστεί κατόπιν, ιδιαίτερα ως προς την παράγραφο 3, ότι επιφυλάσσοντας στα κράτη μέλη το δικαίωμα να διατηρήσουν ή να θεσπίσουν διατάξεις προορισμένες να προστατεύσουν τη γυναίκα όσον αφορά «την εγκυμοσύνη και τη μητρότητα», η οδηγία αναγνωρίζει τη νομιμότητα της προστασίας σε σχέση με την αρχή της ισότητας των αναγκών της γυναίκας από δύο απόψεις. Την εξασφάλιση αφενός της προστασίας της βιολογικής καταστάσεως της γυναίκας κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης της και μετά από αυτή, μέχρι το χρονικό σημείο όπου οι φυσιολογικές και ψυχικές λειτουργίες ομαλοποιούνται ύστερα από τον τοκετό και, αφετέρου, την προστασία των ειδικών σχέσεων μεταξύ της γυναίκας και του τέκνου της κατά τη διάρκεια της περιόδου που έπεται της εγκυμοσύνης του τοκετού, αποφεύγοντας οι σχέσεις αυτές να διαταραχθούν από την σώρευση των δαρών που προκύπτουν από την ταυτόχρονη άσκηση επαγγέλματος.
- 26 Κατ' αρχήν, μέτρα όπως η άδεια μητρότητας, που χορηγείται στη γυναίκα μετά την πάροδο της εκ του νόμου περιόδου προστασίας, υπάγονται στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 2, παράγραφος 3, της οδηγίας 76/207, δεδομένου ότι σκοπούν στην προστασία της γυναίκας σε σχέση τόσο με τα επακόλουθα της εγκυμοσύνης όσο και της μητρότητας. Υπό την έννοια αυτή, μια τέτοια άδεια μπορεί νόμιμα να επιφυλαχθεί υπέρ της μητέρας, κατ' αποκλεισμό κάθε άλλου προσώπου, αφού ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι μόνο η μητέρα μπορεί να εκτεθεί σε ανεπιθύμητες πιέσεις ώστε να αναγκαστεί να αναλάβει πρόωρα την εργασία της.
- 27 Πρέπει να παρατηρηθεί, επιπλέον, ότι η οδηγία επιφυλάσσει στα κράτη μέλη την εξουσία εκτιμήσεως ως προς τα κοινωνικά μέτρα που λαμβάνουν για να εξασφαλίσουν, στο πλαίσιο που χαράσσει η οδηγία, την προστασία της γυναίκας κατά την εγκυμοσύνη και τη μητρότητα καθώς και την αντιστάθμιση των μειονεκτημάτων που προκύπτουν στην πράξη, για τη διατήρηση της απασχόλησης, τα οποία δαρύνουν τη γυναίκα κατ' αντίθεση προς τον άνδρα. Τέτοια μέτρα, όπως

ορθά ανέφερε η κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου, είναι στενά συνδεδεμένα με το σύνολο του συστήματος κοινωνικής προστασίας στα διάφορα κράτη μέλη. Συνεπώς, πρέπει να γίνει δεκτό ότι τα κράτη αυτά διαθέτουν περιθώρια ευλόγου εκτιμήσεως όσον αφορά τη φύση των μέτρων προστασίας και τις συγκεκριμένες λεπτομέρειες εφαρμογής τους.

- 28 Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι στο ερώτημα που έθεσε το Landessozialgericht του Αμβούργου, πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι τα άρθρα 1, 2 και 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 76/207 του Συμβουλίου έχουν την έννοια ότι ένα κράτος μέλος μπορεί να χορηγήσει στη μητέρα, μετά τη λήξη της εκ του νόμου περιόδου προστασίας, άδεια μητρότητας της οποίας τη χορήγηση ευνοεί το κράτος με την καταβολή αμοιβής. Η οδηγία δεν επιβάλλει στα κράτη μέλη την υποχρέωση να επιτρέπουν εναλλακτικά τη χορήγηση τέτοιας άδειας στον πατέρα, ακόμη και σε περίπτωση κοινής συμφωνίας των γονέων.
- 29 Δεδομένου ότι η απάντηση στο πρώτο ερώτημα που έθεσε το Landessozialgericht είναι αρνητική, το δεύτερο ερώτημα, που αφορά τις συνέπειες της οδηγίας 76/207, στην περίπτωση που ένα κράτος μέλος παρέβη τις διατάξεις της, δεν έχει πλέον αντικείμενο.

Επί των δικαστικών εξόδων

- 30 Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν η κυβέρνηση της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας και η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων που υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο δεν αποδίδονται. Δεδομένου ότι η διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης το χαρακτήρα παρεμπίπτοντος, που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων.

Για τους λόγους αυτούς

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ

κρίνοντας επί των ερωτημάτων που του υπέβαλε το Landessozialgericht του Αμβούργου, με Διάταξη της 9ης Αυγούστου 1983, αποφαίνεται:

Τα άρθρα 1, 2 και 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 76/207 του Συμβουλίου, της 9ης Φεβρουαρίου 1976, περί της εφαρμογής της ίσης μεταχειρίσεως ανδρών και γυναικών, όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση, την επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση και τις συνθήκες εργασίας, έχουν την έννοια ότι ένα κράτος μέλος μπορεί να χορηγήσει στη μητέρα, μετά τη λήξη της εκ του νόμου περιόδου προστασίας, άδεια μητρότητας της οποίας τη χορήγηση ευνοεί το κράτος με την καταβολή αμοιβής. Η οδηγία δεν επιβάλλει στα κράτη μέλη την υποχρέωση να επιτρέπουν εναλλακτικά τη χορήγηση τέτοιας άδειας στον πατέρα, ακόμη και σε περίπτωση κοινής συμφωνίας των γονέων.

	Mackenzie Stuart	Koopmans	Bahlmann
Galmot	Pescatore	O'Keefe	Bosco
Due	Everling	Κακούρης	Joliet

Δημοσιεύτηκε σε δημόσια συνεδρίαση στο Λουξεμβούργο στις 12 Ιουλίου 1984.

Κατ' εντολή
του γραμματέα

H. A. Rühl

Κύριος υπάλληλος διοικήσεως

Ο πρόεδρος

A. J. Mackenzie Stuart

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ MARCO DARMON
ΠΟΥ ΑΝΑΠΤΥΧΘΗΚΑΝ ΣΤΙΣ 27 ΙΟΥΝΙΟΥ 1984¹

*Κύριε πρόεδρε,
Κύριοι δικαστές,*

1. Το Landessozialgericht του Αμβούργου υπέβαλε στο Δικαστήριο δύο προδικαστικά ερωτήματα ως προς την ερμηνεία της οδη-

γίας 76/207 του Συμβουλίου «περί της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως ανδρών και γυναικών, όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση, την επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση και τις συνθήκες εργασίας». Νομίζω ότι, λόγω

1 — Μετάφραση από τα γαλλικά.